

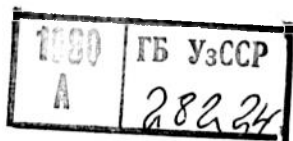
Тоғай Мурод

**ЮЛДУЗЛАР
МАНГУ
ЁНАДИ**

Қисса

*Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1980*

ББК 84Уз
М 89

Мурод Тоғай.

Юлдузлар мангу ёнади: Қисса. — Т.:Адабиёт ва санъат нашриёти, 1980. — 92 б.

Еш ёзувчи Тоғай Мурод ўзининг мазкур қиссасида Сурхон воҳасидаги полвонларнинг қадимги ва ҳозирги миллий кураш анъаналарини, услубларини тасвирлайди. Автор полвонларнинг голиб чиққандаги қувончлари-ю, мағлуб бўлгандаги аламларини қизиқарли ифодалашга уринган.

Мурад Тагай. Звезды сияют вечно. Повесть.

ББК 84Уз
Уз

М $\frac{М\ 70303 - 28}{М352(04) - 80}$ 33 — 80 4702057020

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1980 й.

— Одамлару одамлар, тогда битган бодомлар, эшитмадим деманглар! Бугун ха-а-амма Зулфиқор полвонникига суннат тўйига, ҳе-е-е-ей! Чў, жонивор!

Эгар қошига тўн солиб олган жарчи гузарма-гузар от ўйнатиб, Хўжасоат қишлоғи аҳлини тўйга чорлади. Хиёл ўтмай, тўй бекаси отда эшикма-эшик юриб, хонадонларни алоҳида-алоҳида айтиб чиқди. Хонадон бекалари, қуруқ кетманг, дея эгар қошига тўн илдилар. Тўй бекаси уларга:

— Илойим, сизниям тўйга етказсин, — дея тилак тилаб, юзига фотиҳа тортди.

Сўнгра Зулфиқор полвон от миниб, одамларни ўз номидан айтди. Элнинг кўнгли нозик-да. Тўй бекаси айтган бошқа, хўжаси айтган бошқа.

Чошгоҳда аёллар бўғирсоқ, қатлама, ширгуруч кўтариб, эркаклар қўй, тана етаклаб тўйга кела берди.

Том устида ёнбошлаб ётган Наби оқсоқол тўйхонадаги воқеалардан кўз-қулоқ бўлиб, тегишли йўл-йўриқлар бериб турибди. Айниқса келаётган меҳмонларни эътибордан четда қолдирмайди. Меҳмонлар кўча бошида

кўриниши биланоқ Наби оқсоқол овозини қўйиб дейди:

— Э, келинлар, меҳмонлар, кела беринглар! Мингой байча¹, аёлларга пешвоз чиқиб, қўлларидан дастурхонни олинг! Қаранг, Зулфиқор полвоннинг ошнаси Турдибой эчки етаклаб келяпти! Анави қўй етаклаб келаётган куёви Қурбонмикин? Ҳа, шуякан! Ашурбой совунларни² ушлаб, оғилхонага қаманг!

Тўйхонада ўйнаб юрган болалар эшик олдига чопиб келди. Меҳмон аёллар сочқилар сочди. Ёнғоқ, писта, майиз... Болалар қўлларини чўзиб сапчиб, сочқиларни илиб олди. Ерга тушганларини талашиб-тортишиб териб, қўйниларига солди. Икки бола юмалаб кетаётган ёнғоқни қувиб кетди.

Болалар тўда-тўда бўлиб ёнғоқ, ошиқ, шумшак, қулоқ чўзма, дўл, ғирбойди, чиллак, зувуллатар ўйнади...

Холбой сурнайчи том устида ёнида икки доирачи билан мумтоз оҳангларни тарона этипти.

Тўйхонада олти дошқозон қатор осилган. Хизматчилар қур бўлиб ўтириб сабзи тўғрашмоқда. Олти қанотли қора ўтов чанғароғидан самога зангори тутун ўрлайди. Ўтовдан зиғир ёққа қовурилаётган гўшт ҳиди келади. Ана, бир отлиқ бошсиз улоқни тақимига босиб тўйхонадан чиқди.

Наби оқсоқол:

— Одамлар, Оқжарда кўпкари бўлади! Ана, улоқни олиб кетди! Хоҳлаганлар борсин.

¹ Хон, ой, гул маъносида ишлатиладиган ҳурмат қўшимчаси.

² Совун — тўёна мол.

Эсларингда бўлсин, кечаси олиш бўлади, эртага яна кўпқари. Пиёда кўпқарисиям бор! Эртага пиёда пойгаям бўлади, ҳа!

Эркаклар кўпқарига кетиб, кунботарда қайтди. Қур бўлиб ўтирдилар. Палов сузилиб, учқовора бир тобоқ бўлди.

Хуфтонда аёллар гулхан ёқиб, давра қурди. Даврада чирсиллаб ёнаётган шувоқдан кўкка буралиб-буралиб олов ўрлади. Шувоқ ҳиди димоғларни қитиқлади. Болалар давра теварагида қувалашиб...

Беш-олти бола жам бўлиб, бир уй ичича ерни айлана қилиб чизди. Бу — гир. Бирор сонни белгилашиб, бирови болаларни уч айлантириб санади. Охирида мўлжалдаги сонга тушгани гирда қолди. У гир ичида энгашиб, кўзларини қўллари билан яшириб турди. Болалар ҳар тарафга сочилиб, яширинди. Гирда қолгани уларни излади. Гирдан ҳам огоҳ бўлди. Ким унинг кўзини шамғалат қилиб, эпчиллик билан гирга чошиб кирса, у голиб саналади. У аёллар орасида бир бола мўралаб турганини сезиб қолди. Уни даврани гир айлантириб қувди. Бола ушлатмай, гирга қараб қочганда қўлга тушди. Бу орада бошқа болалар гирга тўпланган эдилар. Энди қўлга тушгани гирда қолиб, болаларни излади. Бу — яшинмачоқ ўйини!

Шундай қилиб, болалар давра теварагида қувалашиб, яшинмачоқ ўйнади. Аёллар доирани елпиб-елпиб, ҳалқачаларини шилдира-тиб-шилдира-тиб оловга тоблайтиди. Даврада чангқовуз бўзлайди:

— Биёв-биёв-биёв!

Бир қиз олов гирдида бармоқларини қирсиллатиб, чангқовуз нағмаларига хиром эта-

ди. Даврада икки гўзал эшилиб-эшилиб, тўлганиб-тўлганиб ўйнайди: бири олов, бири қиз.

Аёллар нагмаларга ҳамоҳанг чапак чалиб, жўшиб қийқиради.

— Киштала-киш, киштала-киш, ҳай-ҳа-а-а-ай!

— Ҳа, бўйингдан моманг айлансин, ўйнай бер, келин қиламан!

Ўйнаган ўйнаб, ўйнамаган тўн ёпиб турибди.

Бўйдоқлар даврага ўгринча қараб, қайлиқ танлайди.

Тўйхонанинг кунчиқаридаги қисирпояда болалар икки тарафга бўлинди. Биринчи тараф тескари ўгирилиб, кўзларини чирт юмиб турди. Иккинчисидан қулочи каттароғи молнинг бир қаричча суягини қўлига олди. Суяк оппоқ. Қораси ўйинга ярамайди. Ойдинда қорайиб, кўзга тез чалинади. Оппоғи ой ёруғида дарров кўрина бормади. У суякни қулочкашлаб отиб юборди. Суяк тушган ердан чанг кўтарилди. Улар, бўлди, дегач рақиблари ўгирилди. Ҳар тарафга ёйилиб суякни излаб кетди. Суяк отган болалар қаторлашиб ўтириб, уларни кутди. Болалар суякни излай бериб охири топдилар. Агар тополмаганларида суякни отган болаларнинг ўзи топиб ота бериб, уларни сарсон қиларди. Энди суяк отиш га-ли уни топиб келганларга.

Буни оқсуяк ўйини дейдилар!

Тўйхона ёнидаги ҳовлида эркаклар давра қурган. Бунда олиш¹ бўлади. Давра устидан

¹ Кураш.

сим тортилиб, электр чироқлари осилган. Полвонлар ялангоёқ олишаётганларида оёқларига зах ўтмасин учун даврага сомон сепилган.

Давра четида ёниб бўлган олов чўғи яшнайди. Полвонлар совуққа қотганда шу чўққа исинади.

Совуқ. Қор ҳиди келади. Одамлар жунжикиб:

— Уҳ-уҳ, қорнинг совуғи-я, — дейди.

Дарҳақиқат, Қерага тоққа биринчи қор тушди. Қорли чўққилар ойдинда элас-элас оқариб кўринади. Тоғ ўнгирида телевизор станцияси чироғи ёнмоқда. Адоғроқдаги тўда чироқлар Вахшивор қишлоқлари. Тўхтамиш, Чуқуробшир, Чинор, Лўкка, Зардақул, Бодҳаво...

Ой қишлоқ устида осилиб қолган. Юлдузлар ғуж-ғуж.

Давра айланасига гилам, кўрпачалар тўшалган. Меҳмонлар ҳали келмаган.

Тўрда ўтирган колхоз раиси:

— Қулмат, қўшхоналарга¹ бориб, меҳмонхонага хабар бер! Олиш бошланди, де! Чол, зувиллаб бориб, зувиллаб кел!

Кўп ўтмай, меҳмонлар кела бошлади. Давра тўлиб, жой етишмай қолди. Бировлар давра сиртидаги машиналарга чиқиб ўтирди. Кўпчилик тик. Даврага қарашга бўйи етмаган болалар дарахт шохлари айрисиغا, деворларга миниб ўтирди.

Колхоз раиси бош баковул бўлди. Унинг олдида турли-туман рўмол, гилам, каллиш, чо-

¹ Узоқдан келганлар қўнган хонадон.

понлар. Баковулнинг орқа тарафида тўй хизматчилари гунажин, қўй, эчкиларни ушлаб турибди. Булар совринлар.

Давра сукутда. Бош баковул ўрнидан туриб, даврага мурожаат этди:

— Одамлар, узоқ-яқиндан келган ҳурматли меҳмонлар! Мана, жамоа жам бўлди, олишни бошласак ҳам бўла берар. Бугунги даврамизда воҳамизга донғи кетган Бўри полвон ўтирибди. Даврага баковуллик қилишни шу кишига топширсак, нима дейсизлар?

Давра:

— Маъқул, полвон бованинг суяклари даврада қотган!

— Қани, полвон бова, даврага чиқинг.

Одамлар орасида ўтирган Бўри полвон ўрнидан туриб, қўлларини кўксига қўйди:

— Одамлар, шунчалик иззат қилганларнинг учун қуллуқ! Энди, биз қариб қолдик...

— Полвон бова, элнинг сўзини ташламанг!

— Эл атайлаб сизга юз солди-я!

Бўри полвон чиқа бермагач, ранс ўзи бориб уни олиб келди. Бўри полвонга Ҳотам полвон чиқди. Улар бош баковул қаршисига чўккалаб ўтирди. Фотиҳа берилди:

— Сизларга энг яхши тўн қўйилди, оллоҳу акбар!

Оқсоқол полвонлар гўё чиппа-чиндан олишиб, даврани бошлаб беришлари лозим.

Бўри полвон калишини ечиб, маҳсичан бўлди. Қора чопонининг ўнгирларини қайириб, белбоғига қистирди. Салласини бостириброқ кийди. Кенг ҳам дўнг пешонасини, туртиб чиққан ёноқларини, чўзиқ жағи, така соқолини силади. Даврани айланиб, кафтларини туфлаб ҳўллади-да, Ҳотам полвонга қараб қу-

лочини кенг очди. Унинг ёқасидан ушлаб, бир-икки силкиди. Сўнг авайлаб чил¹ берди:

— Ё, пирим!

Одамлар қарияларга қараб жўшиб кетди:

— Ҳа-ҳа, бўш келманг, полвон бова!

— Э, бўлди-е, чарчаб қолдиларингиз!

— Полвон бова, ундай чил берманг-э, Ҳотам полвонга танисоглик керак!

Оқсоқоллар қўйиб юборишиб, бош баковул олдига келдилар. Баковул уларнинг беллига биттадан тўнлик беқасам боғлаб:

— Балли, кучларингиз баробар экан! — деди.

Оқсоқоллар бўш келмади:

— Э, нималар деяпсиз, раис бова, ўнгимга келган эди-ю, Бўри полвоннинг бирон ери лат емасин, дедим-да.

— Нима-нима? Уккағар Ҳотам полвон-э! Сизга ўхшаганларни манави чинач оғимми-нан йиқитаман, ҳа!

Шундай қилиб, аждодлар удуми бажо келтирилиб, ёшларга йўл очилди: оқ йўл, ёшлар!

Бўри полвон давра айланиб, одатдагидек, барчага мурожаат этди:

— Халойиқ, даврада ҳалол олишиб, элга томоша кўрсатайлик! Ҳақ-ноҳақни мен ажрим қиламан. Айтганим айтган, деганим деган! Даврадаги Бўри полвон сўзим: тарафкашлик, фирромлик, ошна-оғайнигарчиликка йўл қўймайман!

Бўри полвон теvarакка аланглаб, раиснинг қунишиб ўтирган беш-олти ёшлар чамасидаги

¹ Ҳадис.

ўглини кўриб қолди. Уни қўлидан етаклаб келди.

— Отингиз нимаиди, полвон?

— Шукуй.

— Э, яшанг, Шукур полвон! Болалар, манови Шукур полвон минан олишадиган мард бўлса ўртага чиқсин!

Телпагиннинг қулоқларини тушириб олган бир бола чиқиб келди. Кетидан отаси қичқирди:

— Полвон бова, манови Эрмат полвонини бир синаб кўринг!

Бўри полвон унинг ҳам қўлидан ушлади:

— Эрмат полвон, сиз манови Шукуй... э, астағфирулло, Шукур полвон минан олишасизми? Ўзи, юрак уряптими? Э, бали, гап бундай бўпти-да. Қани, юринглар. Ранс бова, манови полвонларга дуо беринг. Дўржироқ зот қўйинг, келбатидан икковням катта полвонга ўхшаяпти!

Полвончалар бош баковул рўпарасига чўккалади. Баковул:

— Сизларга ўзларингиз боп бир тўн, бир сўм пул қўйилди, оллоҳу акбар! Яхшироқ олишсаларинг яна бир зот қўшамиз! Ечинмасдан олиша беринглар, кун совуқ.

Болалар давра айланди. Бироқ чаппа тарафдан. Одамлар гурр этиб кулиб юборди.

Бўри полвон уларни тўхтатди:

— Э-э, манови тарафдан айланинглар! Кулманг, халойиқ полвонлар ғайратига чидай олмай шошиб қолди. Полвон — шуйтиб-шуйтиб полвон бўлади-да!

Болалар даврани икки айланиб, қўл бериб кўришди. Шукур полвон чопонининг ўнгирла-

рини қайириб, белбоғига қистирди. Энкайиб, ўнг қўлини олдинга сермаб ташлаб бора берди. Эрмат полвон иштонини юқорига бир кўтариб қўйиб, уям қулочини сермаб кела берди. Ҳа, қулочгинангдан, полвончалар!

Шукур полвон ўнг қўли билан Эрматнинг ёқасидан, чап қўли билан билагидан ушлаб, икки оёғига қўшиб чил берди. Шукур полвон йиқитаётиб эди-ю, ерга оғиш вақтида ўзини эплай олмай, икковням баравар йиқилди.

Одамлар:

— Бекор, ит йиқилиш¹ бўлди. Бошқатдан олишинглар!

— Шукур полвон, қаттиқ-қаттиқ чил беринг! Қим айтади сизни раиснинг ули деб!

— Эрмат полвон, кўп шалпайманг, дадил бўлинг!

Шукур полвон йиқитдим, деб ўйлаб, бош баковул қошига ўтирди. Эрмат давра ўртасида чопонига илашган сомонларни қоқиб Шукур полвонга, сўнг Бўри полвонга анграйиб қараб:

— Гирром, мен йиқилмадим, — деди.

Бўри полвон Шукурнинг елкасига қўлини қўйди:

— Полвон, йиқитолмадингиз, бошқатдан олишинг. Елкангизни кўп силтаманг. Ё отангизга ишонапсизми? Отангиз идорага раис, даврага Бўри полвон раис! Туринг!

Шукур полвон қовоқ-тумшуқ қилиб, отасининг ёнига бориб ўтирди. Бўри полвон унинг пешонасини силаб, суйди:

¹ Икки полвон баравар йиқилса ҳеч ким голиб ҳисобланмайди.

— Шайтонга ҳай беринг, полвон, чиқинг энди. Айланайин полвонимдан.

Шукур полвон ийиб, яна даврага кирди. Бу сафар Эрмат полвон энкайиб келиб, Шукурнинг қўлтиқлари остидан кириб кўтармоқчи бўлди. Шукур полвон унинг бошини кўкраги остига қисди. Қўлларини қўлтиғидан ўтказиб ушлаб ётиботарга олди: **ўзи бирдан** орқага ётиб қолиб Эрматни устидан ошириб отмоқчи бўлди. Бироқ ўзи остида қолди. Бўлди кулги!

Шукур полвонга алам қилди. У Эрматга қўлини мушт қилиб кўрсатиб:

— Онг кетдим¹, сени минан янаги тўйда курашаман, — деди.

Эрмат полвон баковулнинг рўпарасига ўтириши билан бир талай бола гурр чопишиб унинг ёнига чўккалади. Шукурга тарафкаш болалар бир-бирига сўз бермай талашиб, баковулга эланди:

— Бова, Эрмат полвон минан мени олиштиринг, у қалин ошнамини йиқитди!

— Йўқ, Эрмат полвон минан мен олишаман, Шукур холамнинг ули!

— Бова, Эрмат полвонга мени чиқаринг, Шукур бизнинг ҳамсоямиз!

Даврага яна бир бола — Холёр полвон чиқиб келди. У Шукур полвоннинг бир ёш катта акаси. Холёр полвоннинг хаёллашига сабаб — у тут шохида ўтирган эди. Ерга тушиб, даврага киргунча вақт ўтди.

Масалани Бўри полвон ҳал этди:

¹ Гафлатда қолдим.

— Раис бова, Холёр полвонга дуо беринг, укасининг ори учун олишсин! Минг қилсаям эмчакдош-да!

Зўрдан зўр чиқиб, олиш катталашди. Гал мактаб ёшидаги болаларга, кейин ўсмирларга етди. Бир полвон йиқилса, унинг орига ош-наси, ё оғайниларидан чиқади. Қони тортади-да...

Ор-номус учун кураш болаликдан бошланади:

Қишлоқ одамлари уруғ-аймоқларга бўлиниб олишади. Қишлоқда уруғлар кўп: олчин, тоғчи, паритўп, қовчин, гўрхов, юз, эшбадал, қашқа... Барчаси ҳам полвон аймақлар. Бордию четдан полвонлар келган бўлса-чи? Унда қишлоқнинг жами уруғлари бирлашиб, улар билан курашади. Одамлар киндик қонлари томган ер шон-шарафи, орияти учун олишадилар.

Ватан — киндик қон томган ердан бошланади!

Бу даврада барча аймақлар бир тараф бўлади. Негаки, ўзга районлардан полвонлар кўп келган. Полвоннинг тўйи-да! Қимсан — Зулфиқор полвон тўй қиляпти!

Бўри полвон қўлларини орқасига қилиб давра айланди. Четдан келган полвонларга назар солди: манави ўтирганлар сариосиёликлар, термизликлар ҳам бор. Булар ўзимизнинг Денов полвонлари. Пичирлашиб гаплашаётганлар ким бўлди? Ҳа-а, жарқўрғонликлар. Манавилар эса шўрчиликлар. Уртада чордана қуриб ўтирган мўйлов—Рўзи полвон. Яқинда бизнинг полвонлар уларни ўз уйларида мағлўб этиб келди. Кўриниб турибди, шўрчиликлар

аламзада. Демак, олиш зўр бўлади. Биринчи кимдан бошласин? Меҳмонларни бир-бирлари билан олиштирсамикин? Йўғ-э, давра ўзиники — эп бўлмас. Яхшиси, ўзларидан кимдир чиқиб бошлаб берсин.

У деворнинг нарёғидаги рўмолли бошларни кўриб қолди: қизлар курашни томоша этаётган эдилар.

Бўри полвон овозини кўтариб деди:

— Ай қизлар, девордан кўп бўйлай берма, полвонларнинг хаёлини бўласан! Бор, ўсмангни қўй!

Рўмолли бошлар гойиб бўлди.

Бўри полвон ўйлаб қараса, воҳанинг деярли барча зўр полвонлари жам бўлибди. Улар катта ниятлар билан келган. Ниятлари ўзларига эш бўлсин.

Хўш, барча меҳмонлар хўжасоатлик полвонлар билан олишадими, ё районлар ўзаро олишадими? Яхшиси, районларни бир-бири билан олиштирган маъқул. Турган гап, шўрчиликлар фақат хўжасоатликлар билан олишадди. Хўжасоатлик полвонлар буни биладими?

Бўри полвон қишлоқнинг энг зўр полвонларини излади. Улар ҳар ерда сочилиб ўтирибди. У ачиниш билан шунини ҳис этдики, ниссон қанчалик одил, танти бўлмасин, бари бир ўз юрти, элига тортар экан.

У даврадан чиқиб, оқсоқоллардан Амир полвонни тирсагидан четга тортди:

— Полвонларнинг ҳар ерда ўтлаб юрибди, бу нима ўтириш? Менга қара, зўр-зўрларини бир ерга йиғ. Шўрчиликлар кепти... Тушундингми? Ўзинг бош бўл. Қурга тартиб минан чиқар. Шошма, шўрчиликларнинг ўнги чапига

эътибор қил. Қайтариб айтаман, фақат шўр-чиликларга кўз тикинлар. Бинойими?

— Бинойи, полвон бова, бинойи.

— Бир-иккита дадилроғи минан бизнинг Тиловбердини давра охирига асра. Йўғон чўзилиб, ингичка узилганда кунимизга ярайди. Яна ким бор?

— Шу, Бакирбойнинг Самарқандда ўқиёган Жонибек ули келган. Яхши олиши бор-да. Ўтган йили келганда Сарносиёни мом¹ қилган эди.

— Унинг келганини кўпчилик билмайди-я? Маъқул. Айт, том устига чиқиб, ўзини яшириб ўтирсин.

— Ҳай.

Бўри полвон даврага кирди.

Ана, Максим полвон, Алимардон. Шоди, бу... Бўри полвон беихтиёр тўхтади. Жуда таниш юзга кўзи тушди. Бу ким бўлди экан? Эслолмади. Ҳайрон бўлиб яна қаради. Бармоқлари билан кўзларини уқалаб тикилди. Уша юзни аниқ кўрди. «Ё, тавба, — деди пи-чирлаб. — Худди Насимга ўхшайди-я. Ё чини минан Насиммикин? Йўғ-э, у кўпкарида от-дан йиқилиб бир кўзи ожиз бўп қолган, деб эшитиб эдим. Бунинг икки кўзиям... Тағин бир қарайин-чи...»

Ҳа, бу Насим полвон эди!

Насим полвон даврага қараяптими ё узоқ-ларга назар соляптими, билиб бўлмас, бошини тик тутганча кўзи ожизларга хос шоирона ўтирарди.

¹ Даврани қойил қилган ғолиб.

Бўри полвоннинг қалби уюшиб кетди. Насим полвонга жуда-жуда раҳми келди. Қулочини кенг очиб: «Насим ошна!» — демоқчи бўлди. Аммо, қалбининг туб-тубида яшириниб ётган нимадир... бу истагини рад этди. У бошини маъюс эгиб, бурилди. Бир қадам босиб елкаси оша яна қаради. Даврадаги овозларни эшитмай, одамларни деярли кўрмай қолди. Унинг кенг елкаларидан нимадир босар, нима бўлса ҳам жуда оғир, зилдай оғир эди. У мадори қуриб, кўзи тиниб, қур четига ўтирди. Ёнидаги одамга ўгирилди:

— Тўра оқсоқол, Насим полвоннинг кўзи...

— Бечора отдан ёмон йиқилган экан, зарбидан бу кўзгям оқиб тушибди.

— Ё пирим-э, туф-туф-туф..

— Фалокат-да.

Бўри полвон ўнг кафтини тиззасига қўйиб, чироқ ёруғида йилтираётган сомонга тикилиб қолди. Беғубор болалик, бебош ёшлик яқин олисларда... Яқин олисларда...

Сочларнинг оқи,
Юзларнинг бужури,
Кўзларнинг нури,
Кўнгилнинг туб-тубида қолди. Абадулабад!

Олам кўм-кўк. Фалак зангори.

Қишлоқ этагидаги пода ётоқ тумонат одам. Улар пода йўлига чиққан. Тўда-тўда эркаклар гурунглашади. Тошларга чўнқайиб ўтирган момолар урчуқ йнгиради. Аёллар аёлларнинг ғийбатини қилади. Усмирлар давра қуриб кураш тушяпти. Болалар кўнгилларига ётқан

ўйинларни ўйнайди. Бир гуруҳ бола мояк уриштиряпти.

— Тут, тут нишини!

— Сен тут-да, ютдинг-ку!

Бўри қўйнидан мояк олди. Тишига уриб, эшитиб кўрди: тик-тик-тик... «Йўқ, бунинг жони йўқ экан», деган хулосага келди. Яна бошқасини тишига уриб эшитди: чиқ-чиқ-чиқ... «О, буниси зўр экан». У моякни ўнг кафтига юмди. Бош бармоғи билан кўрсаткич бармоғи орасидан нишини кўрсатиб тутди. Болта мойги ниши билан унга урди. Болтаники зўр экаи.

— Бўрининг мойгини ёрди. Бўри ёрилган моякни унга берди. Бордию Болтаники ёрилганда, унда мояк Бўриники бўларди. У яна бир моякнинг поянагини — йўгон томонини эшитиб кўрди. Поянаги зўрдай. Болтага юзланди:

— Тут поянагини! Ана, сеники ёрилди, чўз бу ёққа!

— Бўлди, энди сен билан уриштирмайман. Насим, мойгининг белини тут! Ҳай майли, мен тутаман. Ур! Бекор, поянагинг билан урдинг! Шу фирромлигинг учун поянагини тут, мен ниши билан ураман. Ана, ёрилди, чўз бу ёққа!

Адир тарафдан келаётган қўй-эчкилар маъраши, чўпонлар овози тобора ёрқинроқ эшитила берди.

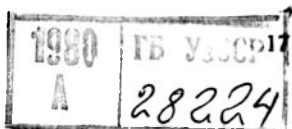
— Ма-а-а!

— Мп-п-п!

— Қур-э, қур-э!

— Ҳайт-ҳайт!

Адир устида чўпонларнинг ити, шохдор

серка кўринди. Йўлбошчи серка қоматини ғоз тутиб, олға қараб турди. Изидан тизилишиб келган қўй-эчкилар шохдор серканинг йўл бошлашини кутди.

Пода адирдан эна бошлади.

Одамлар эрмакларини бўлди қилиб, подага пешвоз чиқди. Чимзорни одамлар овози, қўй-қўзилар, эчки-улоқлар маъраши босди.

Қўй-эчкиларга елин қоп кийдирилган. Бўзма-маса, кетидан эргашиб юрган улоқ, қўзилари эмиб қўяди. Улоқлар тошдан-тошга сакраб чопади. Қўй-эчкиларнинг туёқлари кўм-кўк ўтлар оралаб юра бериб кўкариб кетган. Қоп-қора тумшуқлари йилтирайди.

Баҳор подасидан сут ҳиди анқийди.

Насим қўйларини Бўриникига қўшиб ҳайдади. Бўриларникига етганларида қўйлар айрилди. Бўриларники дарвозага кирди. Насимларники йўлида давом этди. Насим қўлидаги хивични қўйлари кетидан отиб юборди:

— Узларнинг бора беринглар, уйни биласизлар.

Узи Бўриларникида қолди. У, Бўридан айрилгиси келмайди.

Бўрининг онаси кади¹ кўтариб қўтонга келди. Қўй-эчкиларни кўканлаб чиқди. Бировини бўш қолдириб, бўйнидан етаклаб, саёз чуқурча устига олиб келди. Бўри эчкини бўйнидан қучоқлаб турди. Насим улоқни. Бўрининг онаси кадини чуқурчага яхшилаб жойлаштириб қўйди. Эчкининг елинидан дока халтани олди. Тирсиллаб турган елинни уқалади. Насим

¹ Сувқовоқдан қилинган хурмача.

энгашиб, елингга қаради. Кейин Бўрига, қара, энди қизиқ бўлади, дегандай кулиб қўйди. Дарҳақиқат, Насим мол соғишни яхши кўради: Бўрининг онаси молни димоғида куйлаб соғади.

Бўрининг онаси Насимга имо қилди. Насим улоқни эчкига искатди. Бўрининг онаси эчкини соға бошлади:

Ол болангни жоншвор-а, чурия-чур-эй,
Маъраб-маъраб кела қол-а, чурия-чур-эй,
Молдан олдин келмасанг-а, чурия-чур-эй,
Уйдан кетмай қола қол-а, чурия-чур-эй.

Насим юзини улоқнинг пешонасига қўйиб, илжайди. У маза қилаётган эди!

Соқолинг бор бир тутам-а, чурия-чур-эй,
Еки бўлдингми кўсам-а, чурия-чур-эй,
Бўлган бўлсанг сен кўсам-а, чурия-чур-эй,
Бўлади сени суйсам-а, чурия-чур-эй.

Шу вақт дарвоза тарафдан овоз келди:

— Ойхол хола-ю, ҳувв Ойхол хола!

Куйлаб соғаётган Бўрининг онаси миқ этмади. Насим бир сесканиб тушди: чақираётган онаси эди. Бўри худди онасига тақлид қилиб овоз берди:

— Ҳувв!

— Ит қопмайдими?

— Қопмайди, кела беринг. Ит боғлоғлиқ.

Бўрининг онаси ўғлининг тақлидидан мийнида кула-кула соға берди:

Шохларинг бор бир минор, чурия-чур-эй,
Минорга қушлар қўнар, чурия-чур-эй.

Болаңг олиб искасанг, чурия-чур-эй,
Куюнган юрагинг қонар, чурия-чур-эй.

Бўрининг онаси қаддини кўтариб ўрнидан турди. Насим улоқни қўйиб юбориб, уйга қараб қочди. Дикиллаб турган улоқ чопқиллаб бориб елинга ёпишди. Дарвозадан Насимнинг онаси кириб келди.

— Қўргилигинг кўп бўлгур, бу бола бўлмади. Уйда мояк қолдирмайди. Подага юборса қўйларнинг ўзи келади. Қўзининг бўлса бирови йўқ. Қаёққа кетди у? Юр, уйга!

Бўрининг онаси:

— Қўяберинг, уёқда ётди нима, буёқда ётди нима.

Онаси Насимни қаргай-қаргай кетди.

Улар кечаси уйқулари келгунча бир-бирини қитиқлаб ўйнади.

— Сенга бир нима айтайинми, Насим ошна? Энам сомонхонага мояк яшириб қўйибди. Тонг отса сенга ўғирлаб бераман.

Ўтовда улин-томирлар, ҳамсоя қўллар ўтирибди. Дастурхонда турфа ноз-неъматлар, хўрақлар: палов, нишолда, ҳолва...

Кун қиём бўлди. Ўтов чангарогидан дастурхонга тафтли нур тушди. Суюн оқсоқол эшикка овоз берди:

— Бўриқул, чангароқни ён-э, офтоб тушиб қолди!

Бўри чангароқнинг ипини тортиб, ёпди. Ўтов ичи қорайиб қолди. Насим ўтовнинг чипталарини йиғиб қўйди. Ўтов яна ёришди.

— Сув олиб келинглар, қўлни чайқайлик!

Бўри елкасига сочиқни ташлаб, одамларнинг қўлига обтовада сув қуйиб чиқди. Дастурхонга алоҳида, паловга алоҳида фотиҳа ўқилди. Суюн оқсоқол яна овоз берди:

— Ойхол момо дейман, олиб келинг энди атаганингизни!

Бўрининг онаси тугун қўлтиқлаб келди. Суюн оқсоқол ёнидаги Мамат махсумнинг тиззасига кафтини қўйиб, қироат билан деди:

— Бир ибратомуз ҳикоят эшитганим бор, махсум.

— Ҳа-ҳа! — махсум эшитайлик дегандай унга юзланди.

— Диёнатли замонларда манави Бўриқул билан Насимга ўхшаган икки бўзбола туз-намак бўлиб, тўн ёпишиб, худони ўртага қўйиб ошна бўлибди. Икковиям ёлғиз фарзанд экан. Алқисса, икковиям бир қориндан талашиб чиққан эмчакдошдан ҳам иноқ, меҳрибон бўлиб юрганларида уларнинг юртида ўғри пайдо бўлибди. Подшо ўғриларни қидиртира бошлабди. Икки ошнанинг ҳаминқадар қалинлигини кўрган айғоқчилар уларни ўғри гумон қилиб, подшога чақибдилар. Подшо уларни оёғини ерга теккиздирмай келтириб, тергай бошлабди. Улар айбларини бўйинларига олмабди. Аслида йўқ айбни қандай қилиб бўйинга олиб бўлади, дейсиз.

— Шундай, шундай.

— Алқисса, подшонинг қаҳри келиб, уларнинг ўжарроғини дорга осмоқчи бўлибди. Шунда иккинчиси: «Йўқ, меням қўшиб осинг», дебди. Подшо бўлса: Бор-э, мендан нима кетди», деб ҳар икковиниям осмоқчи бўлибди. Бировни дор остига олиб келиб, бўй-

нига сиртмоқ солибди. Шунда, униси келиб, подшонинг оёғига йиқилиб: «Эй, подшои олам, аввал мени осинг», деб ёлворибди. Подшо: «Нимага ундай дейсан, фарқи нима?» дебди. У бўлса: «Йўқ, ҳазратим, биринчи мени осинг, мен ошнамнинг ўлимини кўрмайин», дебди. Подшо: «Ҳа, майли. Менга бари бир», деб қўл силтаб уни қўйиб юборишни буюрибди. Бунисининг бўйнига сиртмоқ солибдилар. Энди ҳалигина озод қилинган келиб подшога ёлворибди: «Аввал мени осинг, биринчи мен ўлайин». Подшо ажабланиб: «Сенинг муддаонг нима?» дебди. У: «Ҳазратим, мен ошнамнинг ўлишини кўриб қандай чидаб тура оламан. Ундан кўра биринчи мени осинг», дебди.

— Ҳай-ҳай! Қаранг, ана қаранг! — Махсум кўзларини катта-катта очиб, бошини сарак-сарак қилди.

— Алқисса, жаллодлар дор остига унисини олиб борса, буниси подшога ёлворармиш, «аввал мени осинг», деб; бунисини олиб борса, униси... Жам бўлган жамоат ичида йиғламагани қолмабди. Подшо икки ошнага қойил бўлиб, ҳар икковиниям озод қилиб юборибди.

— Офарин, офарин!

— Қиссадан ҳисса шулки, Бўриқул билан Насим ҳам шу кундан эътиборан худди ўша икковидай қиёматли дўст бўлсин, омин, оллоҳу акбар!

— Оллоҳу акбар!

Бўрининг онаси Насимнинг елкасига беқасамдан тўн ёпиб, пешонасидан ўпди:

— Энди сен ҳам менинг улим бўлдинг.

Бўри ҳам Насимларникида шундай тўн кий-

ган, унинг онасиям Бўрига шуларни айтиб, пешонасидан ўпган эди.

Бўри полвон бошини кўтариб Насимга қаради: «Қарибди, жуда қарибди. Ё мен ҳам шундай қаридимми? Йўғ-э, одамлар, юзларингиздан қон томади, дейишади-ку».

Бўри полвоннинг руҳида илиқ кайфият пайдо бўлди. У яна хаёлга чўмди...

Тик қир.

Ёлғизоёқ йўл.

Қирга ўрлаб бораётган ҳанги чарчаб, тўхтаб қолди. Қулоқларининг ости терлади. Юк оғир-да: эгаси, хуржунда икки кўзача сув, икки боғ қиёқ.

Бўри ерга тушиб, ҳангини ҳайдади. Ҳанги бўйинни чўзиб бор кучи билан ўрга интилди.

Ниҳоят, Ҳолвачининг қирига чиқдилар. Ҳанги бугдойни ўрилган ўркачларда арқонланган эшакларга тумшугини чўзиб ҳангради. Икки ҳўкиз қўшилган чигана¹ бугдой боғлари оралаб юрибди. Чиганачи паншаха билан боғларни чиганага ортяпти.

Ўркачларда қизлар сочилиб бугдой ўрмоқда. Бир киз қўшиқ айтади. У — Момоқиз.

Офтоб қирни қиздирган, ҳавода нималардир кўзни қамаштириб жимир-жимир мавжланади. Бу — ҳил.

Кумуш бошоқлар тўлғанади. Бугдойзор охиста чайқалади: шувв... Унлаб қизлар Момоқизга жўр бўлади:

¹ Бугдой боғларини хирмонга ташийди. Чанасимон.

Ғужмоқи буғдой,
Донгинанг тўкай.
Тўп бўл, ўрайик,
Хупда¹ кўрайлик.

Ҳолвачининг қирдан буғдой ҳиди келади.
Гала-гала чумчуқлар ўркачма-ўркач учиб,
донлайди.

Қизлар Бўрини ўзлари тарафга имлади:

— Бўри, берман ҳайда!

Бўри ҳангини Момоқизга қараб ҳайдади.
Қизлар шу ёққа қараб чоптилар. У қиёқни қиз-
ларга гартдак-гартдакдан, Момоқизга мўлроқ
берди. Қизлар Бўрини кунилаб-кунилаб кетди:

— Хасис! Ул, хасис!

— Бундан ит ҳам барака топмайди!

Бўри сувни чайлага туширди. Ҳангини ар-
қонлаб, қайтиб келди.

Момоқиз ўроғини ерга қадаб қўйиб, буғдой
соясиди ўтирибди. Рўмолни бошига елвагай
қилиб ўраб, бир учини қайириб оғзига тиш-
лаб, чўп билан ер чизади. Энсиз қошлари,
киприклари хиёл эгилиб... Бўридан нимадир
кутади.

Бўри нягини қашиди. Туриб-туриб, чайла-
га қараб кетди. Ярим йўлда елкаси устидан
қараб, шошиб йўлига бурилди. Қараганла-
рига пушаймон бўлди. Чунки, Момоқиз ҳам
унга қараётган эди!

Бўри чайлада ухлаётган Насимни туртди.
Насим гудурлаб у ёнига ағдарилди. Бўри уни
қўлидан тортди. Насим эснаб, нима дейсан,
дегандай Бўрига қаради.

¹ Хирмон маъносида.

— Насим ошна, бир гап айтсам бировга айтмайсанми? Ошна, Момоқиз яхши, эшитяпсанми, у яхши...

Насим сергакланиб, Бўрига синовчан тикилди. Бўри кўзларини пирпиратиб, гапида давом этди:

— Насим ошна, сен Момоқизга айт, Бўри сени тушларида кўради, де. Сенга қиёқни дўржироқ беришида гап бор, де.

— Узинг айта бер.

— Мен? Бор-э, қайтиб айтаман?

— Узинг биласан.

— Қўрқаман-да, Насим ошна. Сен билмайсан, неча марталаб айтаман дедим, бўлмади. Кўзига кўзим тушса... гаранг бўп қоламан. Ҳалиям айтаман деб бориб, нима дейишимни билмай қайтиб келдим. Насим ошна, сен менинг қиёматли ошнамсан-ку, сен айт.

— Кўрамиз.

Бўри уни бағрига босди. Қувонганидан ҳалигина олиб келган яхши сувдан бир коса қуйиб берди.

Қош қорайиб, қизлар қаторасига тўшак солиб ётди.

Ёз чигирткалари чириллайди. Эшаклар тарсиллатиб ер тепинади. Олис камарда чўпонлар чой қайнатяпти. Гулхан милтираётган тарафдан дўмбира сози, элас-элас қўшиқ эшитилади. Осмонда ой қалқийди.

Насим қизлар тарафга юрди. «Ҳозир чақириб келса-я», ўйлади Бўри. Қўрққанидан шошиб туриб, эшаклар ётган ёққа кетди. Эшакнинг жабдуғига чўнқайиб ўтирди. «Чақиргани минан барибир бормайман, ошнам бўлса ўзи айтсин», кўнглидан ўтказди у. Ўтириб-ўтириб

қайтиб келди. Чалқанча ётган Насимнинг ёнига чўккалаб, қўлини ушлади.

— Насим ошна, у нима деди-а? Кўзингни очиб айт, нима деди? Ё уялиб индамадими?

Насим унга ўгирилди.

— Бўри, мен гапларингни оқизмай-томизмай айтдим. Бўри ошнамга сенсиз кундуз ҳам қоронғи, дедим.

— Уҳ, бормисан, ошна! У нима деди?

— У, э, бети қурсин, деб қўл силтади, жўра. Сенга кўнгли йўқ экан. Ишонмаяпсанми? Мана, қиблага қараб айтаман: агар ёлғон айтсам кўр бўлайин.

Бўрининг дили хуфтон бўлди. Бир маҳалгача хўрсиниб ётди.

Азонда кўрпа-тўшагини ҳангига ташлаб, минди. Насим ҳангининг ёлидан ушлаб, уни йўлдан қайирмоқчи бўлди. Бўри бош силкиди: «Э, қўй, ошна, кетаман. Қизлардан қачон ёруғлик чиқиб эди-да, энди чиқади. Мен уларни одам деб қиёқ ташиб юрибман-а».

Насимнинг бурни терлаб кетди. Тиниқ юзлари қизарди.

— Бўри, ўлай агар, ҳундисан, ҳунди! Ичимдагини топ, деб безрайиб тура берасан! Бир Момоқиз учун шунчами? Ана, қир тўла қиз!

Бўри ҳангининг яғиридан кўзини олмади: «Насим ошна, ҳеч бўлмаса индамай қўйсин эди. Э, бўлди, кўрмайин ҳам, куймайин ҳам...»

У хирмонга йўл олди.

Хирмончи чоллар Бўрига галагов¹ ҳайдаттирмади. Авваламбор, ҳўкизлар унга ўрган-

¹ Ҳўкизларни матаб хирмон янчиш.

моғи лозим. Бўлмаса бегонасираб, юрмайди.
У майда-чуйда юмушларни бажариб юрди.

Бир кунн офтоб қайтганда ҳўкизларни сув-латиб келди-да, ўнг кафтни пешонасига соя-бон қилиб қирга қаради: у Момоқизни кўргиси келди!

Ҳангини қирга бурди. Чайлага бормаи, сой ёқалаб бораётган эди, эшакли Насим қирдан эниб кела берди. Бўри изига қайтмоқчи бўлди-ю, сир бой бермай, йўлида давом этди. Юзма-юз бўлиб тўхтадилар. Гарчи Насим сўрамаган бўлса-да, Бўри боши билан қирга ишора қилиб:

— Шу ёққа... Хирмончилар бир иш минан юбориб эди, — деди.

— Юр, чайлага.

— Йўқ, ишим зарил.

Насим айёрона илжайди. Чиройли кўзлари ўйнаб, тишлари орасидан чирт этиб тупурди.

— Момоқизнинг олдигадир-да?

Бўри ловиллаб кетди.

— Ҳа, Момоқизнинг олдига! Хўш, сенга шу гап керакмиди?

— Э, бор, менга деса оёғига йиқил.

— Йиқиламан! Мен шундай оёғости одамман! Бўлдими? Пойнга йиқилиб, Момоқиз, мен сенга нима ёмонлик қилиб эдим, дейман! Бўлдими! Ихх!

Бўри ҳангига хода урди. Таҳликага тушиб қолган Насим унинг изидан етиб келиб, йўлига кўндаланг бўлди. Бўри ҳансирар эди:

— Қоч йўлдан, қоч! Мен Момоқизга ёл-воргани кетяпман!

— Бўри, борма!

— Нега ҳукм қиласан? Нима, ҳосилотми-сан?!

— Бўри, мени жўрам десанг бормайсан.

— Сенга нима?!

— Бўри, мен... сени алдаб эдим.

Бир-бирига тикилиб қолдилар. Насим кўзларини олиб қочиб, сўқмоқ четидаги турнақатор қумурсқаларга тикилиб қолди...

Бояги тун. Чўпонлар гулхани. Элас-элас кўшиқ...

— Айт айтгичингни, Насим, қизлар ёмон хаёлга боради.

— Момоқиз, Бўри сенга бир гап айтаман, деб юрибди.

— Биладан, айтолмаяпти.

— Момоқиз, у менга кўнглини ёрди, тайин айт, деди.

— Ҳазимга айтишга уялган гапни сенга асло айтмас.

— Айтишга бет чидамайдиган гап-да, Момоқиз, айтайинми нима деди? Момоқиз минан ўйнагим келяпти... қўйнига кираман, деди.

— Ёпирим, чини минан шундай дедими?

— Алдасам кўр бўлайин.

— Унда, Бўрининг бетига қарамаганим бўлсин. Бетини мурдашуй кўрсин!

— Тағин, унга айтиб юрма, ошна деган отимиз бор...

...Бўри ҳангини олдинга қимтиди. Ёнларидан одам бўйи қуюн чарх уриб ўтди.

— Айт, нима деб алдадинг?

— Айтмайман.

— Мен сенга гапиряпман!

— Бўри, урсанг ур, барибир айтмайман.

— Айт деяпман!

— Бўри жўра, Момоқиз менгаям ёқади...

Бўри изига бурлиб, хирмонга келди. Қоронғи тушгач, супага тўшак ташлаб ётишди. Чоллар уйқулари кела бермагач, ўзларича чўпчак, матал айтишди. Бўри бошини кўрпа остига яшириб, кўзларини юмди... Унинг қалбида ўз дostonи бор. Бу дoston ҳали куйланмаган. Уни уч одам биледи: Момоқиз, Насим, ўзи. Дoston давом этади.

Аёз зўрайиб, полвонларнинг оғзидан чиқаётган буг янада қуюқлашди. Кураш қизигандан-қизиди.

Давра:

— Полвонлар, ўйнаб-ўйнаб олишинглар!

— Ҳа-ҳа-а-а, гардкам!

— Э, қўйма!

— Омон полвон, чил бер!

— Шу, Бобоқул минан Мамат полвон жуда ланж экан, нима дедингиз, Бўри полвон?

— Э, сиз сўраманг, мен айтмайин! Мағзава! Ланж ҳам гапми, мағзава! Халойиқ, кўрдиларинг, не вақтдан буён олишиб на йиқитади, на йиқилади! Ерга қараб суяшиб юргани-юрган. Мен уларни қурдан ҳайдаб юбораман, майлингизми?

— Давранинг фикриям шу!

— Бўлмаганга бўлишма деган!

— Бобоқул, кўп чақчайма, Бўри полвон тўғри қиляпти!

— Олиш — санъат, ҳа!

— Минглаб одам уйқудан қолиб сенга қараб ўтирибди! Шундай экан, санъатингни кўрсат-да, баччағар!

— Халойиқ, манави икки полвон даврага гаплашиб чиқибди экан! Бировимиз астагина йиқиламиз, сўнг, олган қўйни сўйиб еймиз, деб келишибдилар. А? Буни менга айгоқчилар етказди! Қола берса, олишлариям кўрсатиб турибди. Халойиқ, мен буларни даврадан бадарға қиламан!

— Уу, ола желак, ундан кўра бўйнингга тўрва осиб тиламчилик қил!

— Ул-э, шу кунингга-эй!

— Қўй ейсан-а, қўй ейсан, заҳаримни е!

Полвонлар қурдан бош эгиб, қуруқ чиқиб кетди.

Жума полвон Шернинг ичидан чил бериб, Шер эса уни белидан маҳкам қучоқлаб турибди. Борди-ю, Жуманинг оёғи чиқиб кетса, Шер полвон уни кўтариб, орқага қайириб уради. Шер полвон, кўтар осмонга, кўтар!

— Ё-ё-ё!

Жума полвоннинг оёғи илондай чирмашган экан, чили чиқмади. Шер полвон, бу кўтаришинг бекор! Даст кўтариш керак, даст! Қўрқма, йиқилсанг ортингга ўзим чиқаман! Кўтараётганингда орқага кўп чалқайма, бу хавфли! Кўта-а-ар!

— Ё-ё-ё!

— Чилини чиқариб юбор, чилни!

— Ё-ё-ё!

— Бали-бали-и-и-и!..

Гурс!

Баракалла, Шер полвон, бундан зиёд йиқитиб бўлмайди! Тўнни тўрдаги чолларга бериб кет, олқайди! Намоз полвон, ерни тавоф қил, қўллайди! Алимардон полвон, Ҳазрати Алига сизин!

— Ё, Ҳазрати Али!

Бали, полвон, бали! Менинг қўлим эмас, Ҳазрати Алининг қўли, деб олиш! Ҳазрати Али полвонларнинг пири, ҳа! Полвон, пиригини ҳамиша ёд эт, мадад беради!

Бўри уйғониб, тевааракка алаанглади. Тонг ёришган, азон намозини ўқиётган хирмончилар ёнларига салом беряпти: «Ассалом алайкум раҳматулло...»

Еллар ёқимли. Ҳўкизлар мудраб, вазмин-вазмин кавш қайтаради. Ҳангининг ягирига қўнган тўрғай чулдирайди: чу-у-у-у, чу-чу-чу-чу, чиюв-чиюв, чиюв-чиюв...

У ўрнидан имиллаб турди. Эрталабки чойдан кейин уч ҳўкиз бир-бирига бўйнидан маталиб, галаговга қўшилди. Бўри оёқларига чорик кийди. Толхивични олиб, хирмонга кирди. Хирмончи чол паншаха билан ёйилиб кетаётган сомонларни ҳўкизлар оёғи остига ташлаб турди. Ҳўкизлар хирмон янча бериб ўрганиб қолган — ҳамиша бир йўлдан юради. Уларга эргашиб юрган Бўрининг чориклари сомонга кўмилиб-кўмилиб кетади.

Хирмончи чол:

— Ҳай баракалла! Майдалаб ҳайда, майдалаб! — деди.

У чолга кулиб қўйди. Майда¹ айтмоқ бўлиб томоғини қирди. Боботоғ чўққиларининг учи ёришди.

Қирга ўрлаб кетадиган сўқмоқда бир эшакли боряпти. Бўри таниди: Насим. Уроқ-

¹ Терма.

чиларга қиёқ олиб боряпти. Бўри тишларини тишларига қаттиқ босиб, гаврон билан ҳўкизларнинг сағрисиغا сўқди. Бор овози билан қўшиқ бошлади:

Сакраб-сакраб ҳайдагин-а, майда-ё, майда-ё,
Саксонлар ботмон келсин-е, майда-ё, майда-ё,
Гўртиб-йўртиб ҳайдагин-а, майда-ё, майда-ё,
Юз ботмонлар келсин-е, майда-ё, майда-ё.

Ҳўкизларнинг қадамидан чуқур из қолади. Сомон тагидаги бугдой ғижир-ғижир этади. Бўрининг овози дардли:

Айри-айри туёғинг, майда-ё, майда-ё,
Олмос бўлсин жонивор-а, майда-ё, майда-ё,
Сени боққан деҳқонлар-а, майда-ё, майда-ё,
Сармаст бўлсин жонивор-а, майда-ё, майда-ё.

Жонивор, анови кетаётган эшаклини кўр-япсанми? У менинг қиёматли ошнам Насим. Жонивор, менинг на отам, на ака-укаларим бор. Елғиз ўғилман. Отам ҳам, ака-укаларим ҳам шу ошнам... Ҳайда, жонивор, ҳайда, темир туёғим, ҳайда!

Айри-айри туёққа, майда-ё, майда-ё,
Айри наҳал ярашар, майда-ё, майда-ё,
Жилвираган қулоққа, майда-ё, майда-ё,
Тилла сирға ярашар, майда-ё, майда-ё.

Бировга айтма, жонивор, ҳувв қирда бир қиз бор. У менинг юрагим эди. Қиёматли ошнам юрагимга чанг солди. Уҳ, кўргилик! Мен унга ишонган эдим, жонивор, у ишончимни

оёқ ости қилди. Қиёматли ошнангдан шу иш келгандан кейин ўзгалардан нима умиду нима хайр. Бировга айтма, жонивор, айтгилиги йўқ. Яна тагин қасам ичди, эшитяпсанми, қиблага қараб қасам ичди. Қасам ёмон, жонивор.. Ҳайда, жонивор, йўртиб-йўртиб ҳайда!

Майдалар қил кўрайик, майда-ё, майда-ё,
Шохинга гул ўрайик, майда-ё, майда-е,
Шохингдаги гулларни, майда-ё, майда-ё,
Яхшиликка кўрайик, майда-ё, майда-ё.

Ўзинг ўйла, жонивор, у кўриб-билиб туриб Момоқизга кўз олайтирди-я. Ўз ошнасининг суйганига-я. Жонивор, Насимнинг онасини онам дедим, қўлларидан туз едим. Ўла-ўлгунча содиқ дўст бўлинглар деб оналаримиз бизга оқ фотиҳа бериб эди...

Во ажаб, бу қандай дунё бўлди, жонивор? Ўртада бурун бўлмаса у кўз бу кўзни ўйиб олади шекилли.

Майда-майда морисин-а¹, майда-ё, майда-ё,
Дон сомондан арисин-а, майда-ё, майда-ё,

Жонивор, бўлди, мен энди Насим билан юз кўришмайман. У билан бир умр гап қўшмайман, мана кўрасан.

Тун яримлади. Қурда полвонлар сийраклашиб, Қарим пўстак билан Раҳмат полвон қолди.

¹ Мўралаб. Бу ўринда қофия учун қўлланилган.

Карим пўстак? Маълумки, пўстакни қаёққа отиб юборса ерга албатта тескариси билан тушади. Каримни ҳам қаёққа отиб юборса, ерга тескариси — кўкракларин билан бориб тушади.

Халқ Каримни пўстак дейишининг боиси ана шунда!

Карим пўстак Раҳматни қўл чилга олди: ўнг қўлини унинг қўлтиғидан ўтказиб, ёқасидан ушлади. Раҳмат полвоннинг чап қўли орқага қайрилди.

Одамлар қичқириб юборди:

— Ай, ай, пўстак, қўйиб юбор!

— Қўйиб юбор деса, э!

Карим пўстак қўйиб юборди. Қайтадан олишганларида яна қўл чилга олди. Шовқин авжига чиқди. Бўри полвон уларни ажратиб қўйиб, жар солди:

— Халойиқ, Карим полвон қўл чилга олиб, номардлик қилди! Унинг кўнглида ёвузлик боради! Мен уни даврдан бадарга қилмоқчиман, сиз нима дейсиз?

— Тўғри-тўғри!

— Бундай полвонни яна қайтиб даврага ёноштирмаслик керак!

— Карим пўстакнинг кўнгли кир экан!

Бўри полвон Каримга юзланди:

— Ана, эшитдингми? Чиқ! Э, садқан давра кет! Қани, раис бова, Раҳмат полвонга ҳақини беринг! Карим пўстакни йиқилди, деб ҳисоблайман!

Қўл чил азалдан ман этилган. Чунки қўл чилга олинган қўл ё чиқиб кетади, ё синади. Қўл лат егач, полвоннинг даврага чиқиши амримаҳол. Қўл ўйнама бўлиб қолади. Бўри

полвон, мана, даврада неча йиллар олишиб, бирон мартаям қўл чилга олмаган. Ҳа, дарвоқе.

Бу Қобил шўронинг тўйида бўлган эди.

Колхоз катталари шўронинг иззатига хизматда бўлди. Катталар орасида белига тўн боглаб олган Бўри полвон ҳам бор. У яқинда бригадир бўлди. Бригадирликка тайинланиши қизиқ бўлди: колхоз раиси бир неча полвонни олиб, қўшни Тожикистоннинг Регар районига тўйга жўнади. Бўри полвонга одам юборди. У, бора олмайман, мазам йўқ, деди. Аслида бормаслигининг боиси бошқа ёқда — у раисни ёмон кўрарди. Мишмишларга қараганда раиснинг оёғи бузуқ эди...

Колхоз мироби сув ёқалаб тоққа чиқиб кетади. Қулоқларда ҳафталаб оч-наҳор ётади. Қишлоқ сувсиз қолмасин, дейди. Бу ёқда... Раис унинг аёли билан ўйнайди..

Бўри полвон шуларни эшитиб, раис билан у ёқ-бу ёққа бормас, ундан ҳазар қилар эди: «Нас босган одам билан юриб бўладими! Йўлда бирор фалокат бўлади-да, жувонмарг бўп кетамиз».

Регарнинг давраси катта эди. Даврада Тожикистон бир тараф, Сурхондарё бир тараф бўлди. Даврага Денов райони катталариям келган экан. Сурхондарёнинг жамики полвонлари район катталарини қора тортиб, уларнинг теварагига жам бўлди. Катталар Сурхондарё шарафни учун талашиб-тортишди.

Ҳай бир катталар бор эди-да! Ор-номус,

шон-шараф учун қандай куйиб-пишарди! Эндигилари план, мажлисдан бошқа нарсани билмайди!

Барибир сурхондарёликлар йиқилди. Елпасига! Регардан Утан полвон деган чиқиб, Сурхондарёнинг суянган тоғларигача териб ташлади!

Баковул Денов катталарига илжайиб:

— Бўлганларингиз шуми? — деди.

Катталар улай-булай изза бўлмади! Ижроқўм раиси орқасига ўгирилиб:

— Бўри полвон қани? — деди дўқ оҳангида.

— Мазаси йўқроқ экан, келолмади, — жавоб берди колхоз раиси.

— Э-э, — ижроқўм раиси афти буришиб, афсусли қўл силтади.

Катталар даврага дуо берилмасданоқ этакларини қоқиб туриб кетди. Изидан полвонлар жўнади.

Аламзада катталар, Регардаги яна бир даврага Бўри полвонни олиб борди. Давра охирида ўша Утан деганига чақиртирилди. Деновлик катталар Бўри полвонни даврага туширди. Курашни асл зўр полвонларга чиқарган-да! Ё йиқитади, ё йиқилади. Чўзиб ўтirmайди. Утан полвон биринчи қўлдаёқ Бўри полвоннинг ичидан чил солди. У Утанни чўнқаймага олиб уриб, Сурхондарёнинг шон-шарафини яна кўтарди!

Катталарнинг оғзи қулогига етиб, унинг елкасига қоқди. Деновга қайтганларида Бўри полвоннинг шарафига зиёфатлар уюштириб,

совға-саломлар берди. Раисга айтиб, уни бригадирликка қўйдилар.

Шу-шу, район катталари давраларга Бўри полвонсиз бормайдиган бўлди.

Шўронинг тўйида Насим полвоннинг омади келди. У тоғчи уруғидан икки полвон билан курашиб, икковиниям биринчи қўлдаёқ йиқитди. Буни кутмаган полвонлар писиб-писиб қолди. Насим баковулнинг рўпарасида ўтириб, навбатдаги полвонни кута бошлади.

Баковул даврага чорлади:

— Насим полвонга талабгор бўлса чиқсин!

Жимжитлик. Бўри полвон ўрнидан бир қўзғалиб қўйди. У бор даврада ҳали бирон мартаям бундай чақириқ эшитилмаган эди.

Оғир вазият. Шунинг учунки, даврада голибдан ҳам зўр полвон ўтирибди. Бу — Бўри полвон.

Баковул полвонларнинг кўнглига қўл солди. Худди шу ерда катта хатога йўл қўйди. Тантанавор овозда:

— Отангга раҳмат, Насим полвон! Бўпти, кета бер; сендан зўр полвон йўқ экан! — деди.

Бу гап Бўри полвонга ботиб кетди. Пешонаси тиришиб, баковулга ўқрайди: «Ҳе, уккагар лоппи! Насим ҳаммани қойил қилди? Насимдан зўрроқ полвон йўқ? У ўзи ким? Э!»

Бўри полвон ўзининг даврада ўтирганини билдириш учун атайин йўталди. Сўнг, ёнидаги Сана полвонга зўрма-зўраки илжайиб, бош ирғади. Бу бош ирғаш, илжайишдан манави киноя бор эди: «Қаранг-а, шундай зўр полвон бор экану, биз билмабмиз-да...»

У, Сана полвон баковулга бориб, гапингиз-

ни қайтиб олинг, Бўри полвонга ботиб кетди, дейди деб умид қилди. Бироқ, Сана полвони тушмагур унинг кўнглидагини уқиб ололмади.

Бўри полвон гаши келиб, бу ёғига ўгирилди. Давра четида ёнаётган машъалага тикилди. Одам бўйи темир ерга суқулиб, учига симга ўралган жандалар осилган. Бир бола машъалага ер мойи сепиб турибди. Бўри полвон энди ўзини ўзи овута бошлади: «Баковул лақилласа лақиллай берсин. Насим менинг олдимда ҳеч ким эмаслигини яхши билади».

Бироқ, Насим полвон қурдан чиқиб кетаётиб, даврага шундай голибона қарадики, бу қарашда: «Барингни қойил қилдим-а!» — деган маъно бордай эди.

Бўри полвоннинг сабр-тоқати ниҳоясига етди. Уни полвонлик қони кўзғади. Дилида: «Э, шошма!» — дея ирғиб туриб, даврага кирди.

Буни кутмаган баковул довдираб қолди:
— Сизни ошнаси деб ўйлаб..

Бўри полвон — Бўри полвонлигини қилди. Азалдан полвон халқида сал... камроқ бўлади деган гап бор. Йўқ, полвонларда кам эмас. Уларнинг вужудида ҳовур бор. Полвон — қони тез одам. Полвон кўпкарига боқилаётган от каби асов бўлади.

Бўри полвон белбоғини қўлига олиб, алп-алп одимлар отиб, даврани айлана берди.

Насим ҳам чиқиб, Бўри полвоннинг изидан юрди. Ҳалиги дабдаба қаёқда... Елкалар қисик, қадамлар омонат...

Зўрдан зўр чиқса оёғи типир-типир!

Бўри полвон унинг юзига қарамади. Даврада кимдир саросима билан қабатидагига деди:

— Икки ошна-я. Охир замон бўляптими дейман.

— Ошна бўлгани минан иккови гаплашмайди.

— Бирор гап ўтгандир-да.

— Ким билади дейсиз.

Бўри полвонга жуда-жуда алам қилди: «Уҳ, қизбет! Ақалли бир оғиз чиқмайман демади-я. Итдан бўлган қурбонликка ярамас! Қараб тур, даврага қайтиб чиқмайдиган қилмасам кўрасан».

Бўри полвон тўхтади. Иштонини тиззасигача липпа урди. Кўкракларини очди. Унинг нияти ёвуз эди: «Бирдан қўл чилга оламан». У важоҳат билан Насим полвонга қараб юрди. Насим полвоннинг важоҳати ҳам уникидан кам эмасди. Бу Бўри полвоннинг ниятини амалга оширишга бўлган иштиёқини янада зўрайтирди: «Баковул сезиб қолиб қичқирсаям бари бир қўл чил қиламан. Ўзимни эшитмасликка оламан».

Шундай қилиб, яна бир неча секунддан кейин Насим полвоннинг бир қўли ё чиқади, ё синади!

Бўри полвон ўйнаб-ўйнаб, узил-кесил ҳамлага ўтди. Қўл узатмоқ бўлиб олға интилган эди, Насим полвон чаққонлик билан ўзини орқага олди.

Худди шу дақиқа кўзлар учрашиб қолди!

Бўри полвонга ўша қоп-қора кўзлар тик боқар, бу маъносиз, без кўзлар Бўри полвон учун қанчалик жирканчли бўлса, шунчалик қадрдон ҳам эди!

Қадрдон кўзлар Бўри полвоннинг қалбида кўпириб-тошаётган қаҳрни сўндириб юборди.

У беихтиёр бўшашиб, қўлларини туширди. Қўл силтаб:

— Ҳақини беринглар, у зўр экан! — деди-да, даврадан чиқди-кетди.

Одамлар Бўри полвоннинг бир жойида оғриқ турди, дейишди. Айримлар Бўри полвон қўрқди, деган хулосага келди.

«Бўри ошна, ёмон бўлди, жуда ёмон бўлди. Бошингга ёмон кунлар солдим. Мен буни олишда кўзларингдан билдим. Кўзларинг тўла дард, кўзларинг тўла ўпка-гина эди.

Ошна, сен мени юрувсиз қилдинг. Бундан зўр бўлгандан кўра ўлганим яхши эди! Одам деб дардингни менга айтдинг-а! Ошна, сенга раҳмим келяпти. Момоқиз менгаям ёққани чин. Лекин мен барибир Момоқизни деб сенчалик қайғурмайман, дард чекмайман.

Ўзи, сенга ҳеч тушуниб бўлмайди, ошна. Бир оғиз қаттиқ гапирмадинг, менинг кимлигимни билсанг-да, юзимга айтиб солмадинг, Момоқизгаям айтмадинг-а.

Ошна, буни биров эшитмасин. Эшитгилиги йўқ. Мен ўзим бор гапни Момоқизга айтаман. Майли, мени лаънатласин, мендан нафратлансин. Сен қиёматли ошнам бўлмаганингда ҳам сендай одам учун шундай қилардим.

Ошна, Момоқизнинг олдига бор. Кўнглингни тўқ қил — унинг олдида сенинг юзинг ёруғ.

Ошна, мени фақат бир нима қийнапти: кейин, иккалангнинг юзларингга қандай қарайман? Балки, мендан бир умр юз ўгириб кетарсизлар? Йўқ, ошна, мен сепдан айрилиб қолгим келмайди. Бўлмаса нима қилайин? Билмайман, ошна, билмайман...

Ошна, мен сендай бўлгим келади! Афсус, бўлолмайман...»

Бўри полвон Насимдан шу гапларни умид қилди. «Унинг ўрнида мен бўлганимда шундай қилардим, — ўйлади Бўри полвон. — Келиб, шундай дердим».

У интиқ бўлиб яшади. Момоқизнинг олди-га боришга юраги бетламади.

Кутилмаганда Насим Момоқизга... одам қўйди. Нон синдирилди!

Буни эшитган Бўри полвон ярасига тиг теккан бемордай сесканиб, инграб юборди.

Насим яшашни билади.

У бошқа бригадага ўтиб кетди. Момоқиз билан.

Олча гуллаётганда тўйлари бўлди.

Насим, тўйга Бўриларнинг хонадонлариниям айтди. Тўйга Бўрининг онаси борди. Бўри, мажлис бор эди, деб районга кетди.

Насим янги бригадага эл бўлмади. Бригадир билан ади-бадидан боши чиқмади. Яна бошқасига ўтди. Нимагадир бунисигаям сиғмади. Буғдойпояда ўқариқ қазишдан эрта қайтди. Белбоғини ечиб, остонада серрайиб турган Момоқизнинг қўлига отиб юборди:

— Биламан, бунинг ҳаммаси Бўрининг иши! Насим қаерга борса кун берманглар деб айтиб қўйган! Ундан яхшилик чиқмайди! Ичиқора унинг! Қовоғидан қор ёғиб юришиям айтиб турибди! Ранг кўр, ҳол сўр деган! У бизни қўймайди! Кетамиз, дунёнинг колхозни битта эмас! Э, сендай жўрамнинг...

Насимлар кўчди. Уларнинг кўчиб кетаётганини эшитган Бўри полвон том устида олис-

ларга тикилиб, хўрсиниб ўтирди. Кўч-кўлон ортган уловлар қишлоқдан чиқиб, Шўрчига йўл олди. Бўри полвоннинг қалби ўртаниб кетди: кўнгил яқинлари ундан олислаб кетаётган эди...

Бўри полвон даврадан хурсанд. Жанжал, аразлар йўқ. Полвонлар ўзини тарозига солиб ўтирмай чиқиб олишяпти. Ана, хўжасоатлик Садир полвон шўрчилик Рўзи полвонни елкасидан ошириб урди. Рўзининг орига Максим полвон дегани чиқди. Садир полвон:

— Э, у спорт мастери, чиқмайман, — дея туриб кетди.

Максим полвон самбо кураши бўйича спорт устаси экани чин экан. У баковул рўпарасида талаб қилиб ўтириб-ўтириб чиқиб кетди.

Бўри полвон хўжасоатликларга оғиз солди:

— Чиқинглар-да энди!

У ёқдан Амир полвон:

— Полвон бова, Садирнинг қўли лат ебди! — деди.

Бу шунчаки баҳона эди.

Шурчиликлар пичинг қилди:

— Нимага бир полвонни йиқита солиб қочасизлар?.. Сизга даврага чиқингизлар-да!

Илкис пичинг Садир полвон баҳона бутун давра эгаларига қарата айтилди. Бўри полвон ялт этиб шўрчиликлар тўдасига қаради. Сўнг Амир полвонга:

— Ундай бўлса, бошқасини чиқар! — деди.

Амир полвон:

— Э, полвон бова, мастер спортга тенг кеп бўладими?

Бўри полвоннинг ич-ичидан зил кетди. Меҳмонлар олдида изза бўлди. Хивич учи билан чироқда йилтираётган сомонларни титкилади.

Шунда, даврага ёши ўтиб қолган Нормурод полвон чиқиб келди. У дуч келган одамнинг рўпарасига чўкиб, қўлларини орқага тиради. Орқасига чалқайиб, оёгини узатди:

— Маҳсини торт! Торт маҳсини!

Торта бермагач, Нормурод полвоннинг ўзи маҳсиларини тортиб-тортиб суғурди-да, пайтаваларини чувалатиб одамлар устига отиб юборди. Сапчиб туриб, ўз полвонларига қаҳр билан қўлини шоп қилди:

— Чиқмайсанми-а, чиқмайсанми? Элга эшиттириб айт, чиқмайман, де! Қўлингни кўтариб айт! Унда, мана мен чиқаман!

Нормурод полвон баковул рўпарасига чўккалади. Шўрчиликларга қўлини силкиб қичқирди:

— Қани, мастер спортингни берман юбор!

Бироқ, шўрчиликлар Максим полвонни даврага туширмади. Чунки, Нормурод полвоннинг соқоли бор эди...

Шўрчиликлар тўпидан:

— Сизга қойил бўлдик, Нормурод полвон, бизга анави полвонларингизни чиқаринг!

Нормурод полвон давра айлана берди:

— Бизда полвон йўқ, бўлса чиқарди!

Бўри полвон уни тўхтатди:

— Полвон, кўтарилма, э! Кўп кўтарилма!

Нормурод полвон унинг қўлидан юлқиниб чиқиб, яна қур айланди:

— Э, мастер спорт тугул дев бўлсаям чиқаман!

Бўри полвон унинг тирсагидан маҳкам ушлаб, қурдан етаклаб чиқди. Нормурод полвон яна даврага талпинди:

— Нормурод полвоннинг кўзи очиқ бўп туриб, унинг эли ерга қарайдими? Ушламанг мени, полвон бова, ушламанг! Э, ерга киргизиб юборсаям чиқаман!

Бўри полвоннинг қалбини ҳам худди шундай туйғулар тирнар, аммо у кексаларга хос вазминлик билан ўзини босиб турарди.

У даврага кириб, хўжасоатликларга қичқирди:

— Амир, Тиловбердини берман юбор! Тиловберди, мунда ке!

Шунда, даврага Бўри полвоннинг ўгли Тиловберди чиқиб келди: Бўри полвон ўглини тирсагидан етаклаб, баковул рўпарасига ўтирғизди.

Шўрчиликлар кўнди-ю, Максим полвон рози бўлмади.

— Тиловбердиннинг вазни огир, чиқмайман, — деди.

Бўри полвоннинг зардаси қайнаб кетди:

— Нима, энди даврага тарозига тортиб чиқарайликми? Кўриб турибсан, бўйи баста сендан зиёд эмас, чиқа бер-да! Чиқ-э, ота-бовамиз тарозисиз олишган!

Шўрчиликлар ноилож қўл силтади:

— Э, чиқ-э, Максим-э, йиқилсанг ер кўта ради-да!

Полвонлар фотиҳа олиб кетди.

Бўри полвон ўзи гаплашар эди: «Биз полвонлик мактабида ўқимадик. Полвонлик бизга ота мерос, пуштдан-пуштга, қондан-қонга ўтиб келяпти. Полвонликнинг кўзга кўринмас, тил билан тушунтириб бўлмайдиган шундай

сирлари борки, буни фақат томирида полвонлик қони борларгина билади. Биз биламиз. Бу сирлар ҳеч бир китобда йўқ. Мана, менинг ўзим. Сурхон воҳасида мендан йиқилмаган полвоннинг ўзи йўқ. Уша мактаб кўрган спорт мастерлариям яғринимдан ошиб кетган.

Халқ нимаси билан халқ? Ўзининг урф-одатлари билан халқ! Ота-бобосидан қолган миллий анъаналари билан халқ! Кўпчилигини бировлар... бировлар... бировлар ўзиники қилиб олди. Биз қўлимизни бурнимизга тиқиб қолдик. Шундай кета берсак ҳадемай ўзимизниям бой бериб қўямиз. Уёғи камдай, не-не нималаримизни эскилик сарқити деб йўқ қилдик. Сал қолди — халқнинг ўзиниям эскилик сарқитига чиқариб юборишимизга. Бугун буни, эртага уни йўқота берсак адирдаги подадан нима фарқимиз қолади! Биз ҳадемай дунёдан кетамиз. Ўзимиз кетсак-ку гўрга-я. Ўзимиз билан... Буни раис биладимиз?»

Бўри полвон раисга қараб-қараб қўйди. Яна нималар йўқолиб боряпти. У ўйлаб ўйига етди. Авлодлар алмашган сайин... «Е пирим-э, туф-туф-туф... Юрак йўқолиб боряпти! Фарзандлар ҳаётга бепарво қарайди. Мусибат билан хурсандчиликнинг фарқига бормайди. Фарзандлар ўзлари минаётган машинага ўхшайди. Одам киму, машина ким — билиб бўлмайд қоляпти».

Максим полвон енгсиз, ёқасиз желак кийиб чиқди. Бўри полвон бармоқлари учи билан желагидан ушлади.

— Эб-эй-эб-эй, Максим иним, бу қандай либос? Мабодо майкамасми?

Максим ўзича тушунтирган бўлди. Бўри полвоннинг энсаси қотди:

— Шу гапингга номаъқулнинг понини ебсан! Ўзингни иззат қилмасанг ҳам даврани иззат қил! Бор, ўзимизнинг кийимдан кийиб чиқ! Бунингни на ёқаси, на енги бор, қаеридан ушлаб бўлади? Манави бренжангни қара... Иштонбовиям резинкадандр-да? Тортганда узилиб кетса нима бўлади? Э, бор, қалинроқ иштон кийиб чиқ! Попукли иштонбов бойла, белни ушлайди!

Максим полвон ўзини катта олиб, олифтачилик қилди:

— Мусобақалардаям шундай кийиниб олишняпмиз!

— Ай, Максим, сен Бўри полвон минан ўрлашма! Қайтариб айтаман, ўрлашма! Уша самбонгдаям енгли желак кийиб олишади. Бўри полвонни билмайди дема! Бўри полвон...

У ўз даврида турли мусобақаларда қатнашиб кубоклар олган. Кубокни биринчи кўрганда у ёқ-бу ённга қараб: «Самовар. Яхши бўлди, чой қайнатиб ичамиз», деб ўйлаган эди. Уйига келиб, сўраб-суриштирди. Биладиганлар, йўқ, бу самовар эмас, дейишди. Шушу, у кубок номини яхши айтолмай, қола берса эслаб қололмай, самовар деб атайдиган бўлди.

— Бўри полвон катта мусобақаларда олишиб самовар олган, ҳа! Иккита! Ишонмасанг ана, уйга бориб кўр — шкафнинг устида турибди!

Даврадагилар кулиб юборди. Максим полвон даврага хос кийиниб келди. Бўри полвон унга разм солиб:

— Ҳа, бали, бу бошқа гап, — деди.

Сўнг собитқадамлар билан давра айланиб, жар солди:

— Халойиқ, сўзимни эшитинг! Болалар, кўп талатўп қилма, гапни гапга қўш! Халойиқ... Ай, Хумор момонинг невараси, тек ўтир дейман, бўлмаса.. кесиб оламан! Халойиқ, манави тик желак кийган хўжасоати Тиловберди полвон! Буниши шўрчилик Максим полвон! Айтиб қўйганим яхши, Максим полвон мастер спорт! Самовар ҳам олганмисиз, полвон? Эшитдингиз-а, халойиқ, Максим полвоннинг самовари йўқ экан! Бу икки полвонга бир гўсам серка, бир жуфт учламчи калиш, беш сўм пул қўйилди-и-и-и! Эшитмадим деманглар!

Тиловберди полвон одати бўйича белбоғини бўйнига ташлаб давра айланди. Бўри полвон ўғлини зимдан кузатиб, бирон нуқсон тополмагач, хотиржам бўлиб бош баковул олдига бориб ўтирди. Чой сўради. Уғлига тикилиб қолди.

Сарносиёдаги бир давра Тўпаланг дарёси ёқасида бўлди. Дарё ўз отига яраша тўполон билан, шовуллаб оқиб турди. Бўри полвон ўшанда умрида биринчи марта фарғонача кураш кўрди. Давра эгаларининг кўпчилиги Фарғона водийсидан бўлиб, улар Сурхон воҳасида колхоз тузиш учун Йўлдош Охунбобоев ташаббуси билан кўчиб келган эдилар.

Водийликлар олишни кураш дер эканлар. Улар ҳам ўз курашларини намойиш қилди: икки полвон бир-бирининг белидан қўлларини ўтказиб ушлаб, суяшиб юра берди. Бу орада воҳа полвонларидан бирининг оёғи ос-

мондан келиб ерга тушди, бири рақибини елкадан ошириб олди. Давра гурсиллаб, ҳайқириб турди. Бўри полвон водийликларга қараса, улар ҳалиям суяшиб юришибди! У энсаси қотиб, елкасини қисди. Уларга эътибор бермай қўйди.

«Ўзи улар мулойим халқ-да, — деди Бўри полвон ўзича. Чой ҳўплади. — Жуда мулойим. Курашлариям ўз табиатидан кеп чиққан. Мана, биз ўлгудай қўпол халқмиз. Курашимиздаги мардоналик, ботирлик ҳам шундан. Ҳа, майли. Халқ турли-туман бўлгани яхши. Бу — улканлик, улуглик аломати. Мана, фарғонача кураш. Уям ўзимизники. Демак, иккита курашимиз бор экан. Қандай яхши! Бойлик! Аммо лекин, уккағарлар кўп ашулачи халқ-да. Ҳалиги биттаси бор эди-ку, оти нимаиди...»

Бўри полвон ўйлаб тополмади. Бош баковулга ўғирилди:

— Раис бова, ҳалиги Сталин колхозидан бир бола ашула айтиб чиқиб эди, оти нимаиди?

— Қайси?

— Ҳалиги бир деҳқон бола бор эди-ку, асли қўқони. Қайси бир йили раҳматлик Маъмуржон Узоқов кеп Тошкентга эргаштириб кетди-ю!

— Ҳа-а. Ҳасан Султонов денг. Ашула айтиб юрибди. Нимаиди?

— «Фигонким, гардиши даврон...» Во уккағар, ана ашула! Одамнинг кўнглини бузиб юборади-я.

— Ҳа-ҳа-ҳа! Ҳе, полвон бова-е, Ҳасан Султонов полвон бўлганда-ку, отини эсдан чиқармасдингиз-а.

Бўри полвон кулиб қўйди. Ранс тўғри айтди.

Бўри полвон умрида жуда кўп одамларни кўрди, мулоқотда бўлди. Аммо жуда оз одамнинг отини билади. Фақат полвонларнинг номини тўлиқ айта олади. Боиси, у даврага чиқиб курашмаган эркакни... эркак демайди. Бирор одам ҳақида гап бўлса, Бўри полвон, аввало, у полвонми, деб сўрайди. Йўқ жавобини эшитса, қўл силтайди:

— Эркакнинг султони олишади, ҳа! Ана, Хидир полвон, кези келганда даврани гурсиллатиб олишиб кета беради. Мен рансман деб ўтирмайди. Бўлмаса кимсан — Ботиров-а! Арбоб, ҳа, арбоб! Ана уни чин эркак деса бўлади. Чунки, ота-бовасининг ҳунарини ерда қолдирмаяпти!

Бордию одамлар эътироз билдирсалар, Бўри полвон одатдагидай гапни чўрт кесади:

— Э, нима десанг, де, бари бир ўйинни билмаган аёлни — аёл, даврада олишмаган эркакни — эркак демайман!

У бешикдаги чақалоқдан тортиб нуруний чолгача — ҳамма-ҳамманинг исмига полвон сўзини қўшиб айтади. Уша одам курашганми-йўқми, бари бир — айта беради. Айтгандаям оғзини тўлдириб, гурур билан айтади!

Ҳамсоялариникига узоқдан меҳмон келиб, Бўри полвонни ҳам чақирсалар, у меҳмонлар билан совуқ кўришиб, иримига ҳол-аҳвол

сўрайди. Бегонасираб ўтиради. Меҳмонлардан бири курашдан гап очиб қолса борми, Бўри полвон яйраб кетади:

— Э бали! Ўзимизнинг одам экансиз-ку.

Сўнг, меҳмоннинг олдига силжиброқ ўтиради. Қайтадан қуюқ сўрашади. Кейин кураш сирлари, ўтмиш полвонлари, ўзининг қандай қилиб самовар олганларини гапиреди:

— Уйнаб бориб, уккағарни мана бундай ушладим. Қаранг, қўлимга эътибор беринг...

Меҳмон бош ирғаб, биз ҳам олишганмиз, дейди.

Бўри полвон дарров сўрайди:

— Самовар ҳам олганмисиз?

Ҳа, жавобини эшитса, ўзининг тиззасига шапиллатиб уради:

— Э, бормисиз! Отангизга раҳмат! Полвоннинг хўрози самовар олади! Ҳа!

Сариосиёдаги ўша даврада Бўри полвонга тенг топилиши қийин бўлди. Давра эгалари талвасада қолди. Борди-ю Бўри полвонга талабгор чиқмай, давра шундай тугаса, сариосиёликлар деновликлардан қойил бўлди деган сўз. Ўз уйида қойил бўлиш — мағлуб бўлишдан ҳам ёмон!

Шунда, даврага ёшгина бир йигит чиқиб, Бўри полвонга талабгор бўлди. Давра эгалари шундагина енгил нафас олди.

Бўри полвон ёш полвонга менсимай қаради. «Ёш бола-ку! Уйлаб иш қиляптими? Е, кайфи борми?»

Бир ёш бола унинг шон-шавкатини назарга илмай қурга югуриб чиқиши Бўри полвоннинг иззат-нафсига тегди. У дарғазаб бўлиб

даврага кирди. Бош баковул олдига ғоз юриш қилиб жўнади. Давра одати бўйича бош баковул рўпарасига — унга талаб қилган ёш полвоннинг қабатига бориб ўтириши керак. Бироқ давранинг ўртасига бориб чўк тушди. Бўри полвон бу ҳаракати билан ўзининг анави ёш бола минан ёнма-ён ўтиришга ор қилишини билдирди. Ёш полвонга, кўрпангга қараб оёқ узатсанг-чи, деган қараш қилди.

Уларга ғунажин, яна бир қанча майда зотлар қўйилди.

Бўри полвон Исмоилни кўзга илмай давра айланди. «Тайёр ош-ку», — ўздан кетди Бўри полвон. Оқибат... Полвон номини олгандан буён биринчи марта яғрини ер кўрди. Қандай йиқилганини ўзиям билмайди. Кўзларини очса, осмонда юлдузлар кўп экан...

У бошини қуйи эгиб, даврадан чиқиб кетди. Ҳамроҳлари ҳамдард бўлиш, суяш учун унинг қўлтиғидан ушладилар. Бўри полвон зарда билан уларнинг қўлини силтаб ташлади. Чўнқайиб ўтириб, тиззаларини қучоқлади. Пешонасини билаклари устига қўйиб... йиғлаб юборди. Чини билан йиқилдимми-а, деган назар билан шерикларига жавдираб қараб, йиғлаб қўя берди.

Бўри полвоннинг яғрини ерга теккани бутун элга ёйилди. Бировлар ичи ачиб бош чайқади. Даврада унинг дастидан рўшнолик кўролмайд юрганлар хушвақт бўлди. Бўри полвон эл орасида бош кўтаролмай, уйдан кўчага чиқмай қўйди. Сўнг ўша ёш полвонни таъқиб эта бошладди. Қаерда тўй бўлса бориб пойлади. Аммо ёш полвон унинг номини эшитибок рад қила берди.

Исмоил отли бу ёш полвоннинг довуғи бутун воҳага ёйилди. Кимсан — Бўри полвоннинг яғринини ерга теккизган Исмоил полвон! Исмоил полвон бу номни умрбод сақлаб қолишга интилиб, ҳатто Бўри полвоннинг даврага келганини эшитса, индамай кетиб қолар эди. Шўрчидаги бир даврада ҳам шундай бўлди.

Насим полвоннинг бўйнига чипқон чиққан экан, бу даврада олишмади. Бўри полвонга шўрчилик Абил чиқди. Бўри полвон уни яхши билади. Абилнинг чўнқаймаси ёмон. Жини бор. Даврага кирса тутиб қолади. Шу сабаб-лиям одамлар унга «тентак» деган лақаб қўйишган.

Бўри полвон давра айланаётиб, Насим Абил полвонни гижгижлаётганини эшитди:

— Дадил бора бер, юраги йўқ. Қайси бир йили менга ўзи талаб қилиб, қўрққанидан қойил бўлиб эди...

Абил тентак давра торлик қилаётгандай ҳурпайиб, олдинда айланаётган Бўрига эътибор ҳам бермади. Бош баковул олдидаги сатилдан ҳовучига сув олиб, билакларини ювди. Оғзига сув тўлдириб, фарғара қилди. Қўлларини ўйнатиб, жойида бир-икки ирғишлади. Бошини сарак-сарак қилиб айқирди:

— Бувввввв! Ғуғғғғг! Ҳа, кишта!

Абил тентак Бўрининг авзойида қўрқинч сезганда аниқ ҳамлага ўтарди. Қарасаки, Бўри полвон унинг дағдағасидан қўрқмай, ўйнаб келяпти!

Абил диркиллаб-диркиллаб қур айланиб кетди. Абилни энди кўраётганлар ҳайратдан кўзлари олайиб, бош чайқади. Бировлари лабини буриб:

— Ё пирим-э, уриб кетган тентак-ку бу, — дея кулди.

— Каптархона¹ дан қочган, — деди яна биров.

Икки зўр тўқнашганда чақмоқ чақади... Бўри полвон ўнг қўли билан Абилнинг ёқасидан, чап қўли билан билагидан сиқиб ушлаб, ичидан чил берди. Абил тентак ғоят тезликда ўнг қўли билан унинг ёқасини ғижимлаб, ҳалқумига тиқиб борди, чап қўли билан эса унинг яғрини устидан — желагидан буклаб ушлади. Ўзи орқага сал чалқайиб, Бўри полвонни даст кўтарди-да, зарб билан орқага отиб юборди:

— А-а-а-а!

Бўри полвон ерга ёнбоши билан гурсиллаб тушди. Абил ҳам худди шундай йиқилди.

Одамлар:

— Бекор, ёнбош йиқилди!

— Бир бахя етмади!

Чўнқайма энг нозик санъат. Борди-ю, полвон чўнқайма қилишни эплай олмаса ўзи мағлуб бўлади. Шунингдек, чўнқайма энг хавфли санъат ҳам. Бунда чўнқаймага олинган полвоннинг чили чиқиб кетса, орқа мияси билан тушади. Чўнқайманинг хавфли тарафлари яна кўп...

Хўш, Бўри полвон ҳозир нега яғрини билан эмас, ёнбоши билан тушди? Чунки чўнқаймага олган Абил катта хатоликка йўл қўйди. У ерга оғаётганда йўл-йўлакай ўз гавдасини ўнглаб олиши, Бўри ерга тушаётганда эса ўзини унинг устига ташлаши керак эди. Абил

¹ Жинниларни даволайдиган даргоҳ. Термизда.

тентак шошдимн ё довдираб қолдимн, бунинг уддасидан чиқолмади. Хатоси эвазига Бўрининг остида қолишга оз қолди. Буни ўзиям сизди шекилли, ўрнидан тураётганда афсусланиб бош чайқади.

Давра уларга ҳайбаракаллагичлик қилди:

— Чаққон-чаққон олишинглар!

— У, Бўри полвон, белбоғингни яхшилаб бойла, бўшаб кетяпти!

— Абил тентак, эҳтиёт бўл-ов!

Полвонларнинг бу сафарги олишуви аввалгисидан ҳам шитобли бўлди. Бўри полвон Абилга имконияти борича яқинлашмасдан чил беришга уринди. Қўлларини чўзиб, ушлаб, Абилни ўзидан холис тутди.

Абил тентак яна чўнқаймага олишга чоғланди. Гўё анойилик қилаётгандай, чап оёғини унга яқин тутиб, ичидан чил беришга имкон яратди. Бўри полвон Абилнинг макрига учмай, қармоқдан ўзини олиб қочди.

Кураш ланж бўлди. Полвонлар бир-бирини фақат таъқиб этиб юра берди. Полвонларнинг бири бўшроқ бўлса-ку яхши — йиқилмаганига шукур қилиб юра беради. Борди-ю, ҳар икковиям ғолибликка баб-баробар даъвогар бўлса-чи? Унда асаблар олишади. Бўри ҳам, Абил ҳам асабийлаша бошлади. Асабий чил беришиб, бир-бирини у ёқ-бу ёққа мақсадсиз силкий берди. Хўб олишдилар!

Бўри полвон қўлларини ёнига кенг ёйиб, мен олишаётганим йўқ, деган ишорани билдирди. Бу ҳолатда полвонга ҳамла қилиш қатъиян ман этилади. Абил эса қўйиб юборини ўрнига Бўрининг икки оёғига қўшиб тепиб, ерга урди. Бош баковул рўпарасига бориб ўтирди.

Хўжасоатликлар:

— Қўлини қўйиб юборган эди, бекор!

— Абил тентакнинг эси жойидами ўзи?

— Баковулнинг олдига бориб ўтиришини қаранг!

— Юз бўлмагандан кейин шу-да!

Шўрчиликлар улардан қолишмади. Насим полвон бошини чипқон чиққан ёғига қийшайтириб ўрнидан турди. Қўлини шоп қилиб, баковулга шанғиллади:

— Қўлини қўйиб юбормасдан олдин йиқитди! Абил тентакка ҳақи берилсин! Уҳ-уҳ, вой бўйним-э...

Бўри полвон Насимга ўқрайиб, ерга тупурди. Баковул жанжални ҳал этиш учун ўнг қўлини кўтарди:

— Биродарлар, жим! Яхшиси, ана, даврада бетараф меҳмонлар ўтирибди. Шулардан сўраймиз. Маъқулми, сариосиёликлар, тепангизда худо турибди, ҳолисанилло гапиринг!

Сариосиёликлар тўпидан овозлар:

— Фирром-э, фирром! Бўри полвон қўлини қўйиб юборган эди!

— Абил тентак номардлик қилди!

— Яна тагин Насим полвоннинг жириллаши кимнинг газাগига дори денг!

— У-ку бир қасами, нўхтасини юлган...

Насим полвон музтар бўлиб қолди.

Улар қизишиб, бир-бирига ёмон-ёмон қараб, даврани полвона айландилар!

Бўри полвон Абилнинг ёқасидан ушлаб ўзига тортди. Оёғи учини унинг чап тўпиғига илдириб тортиб кўтарди. Абил оғирлигини оёғи кўтарилаётган тарафга ташлаб, кўтарилаётган оёғини бор кучи билан орқага тортди. Худди шуни кутаётган Бўри полвон унинг оё-

ғини бирдан қўйиб юборди. Абилнинг тўсатдан қўйиб юборилган оёғи кейинга силкинди. Бўри полвон товони билан унинг кейинга силкинган оёғига олдидан тепиб юборди. Абил айланиб тушди. Бўри полвон унинг кўксига тиззасини тираб:

— Йиқитиш бундай бўлади, полвон! — деди.

Бу — полвон учун энг оғир хўрлик эди!

У Исмоилни тинмай таъқиб эта берди.

Бўри полвон тўйларга ўзига, фақат ўзига хос дабдаба билан боради. Оқибат, унинг келганини эшитган Исмоил полвон даврага чиқмайди. Бўри полвон ўйлаб қараса, бу дабдабали юришлари билан ўз ниятига етиши амримаҳол. У энди муғамбирлик йўлига ўтди. Термизда бўлган бир тўйга жуда кеч бориб, машина кабинасида даврага қараб ўтирди. Давра охирида баковуллар бошқа катта полвон йўқ, дейишиб кимсан — Бўри полвондай одамнинг яғринини ерга теккизган Исмоил полвонга жар солдилар. Исмоил полвон қурни бир айланиб ўзини кўрсатди. Бу вазиятни икки ойдан бери кутаётган Бўри полвон кабинадан сакраб тушиб, даврага кирди.

Бўри полвоннинг худди осмондан тушгандай фавқулодда пайдо бўлиши барчани ҳайрон қолдирди. Ўзаро шивир-шивир бошланиб, одамлар гап нимада эканини эслашди.

Исмоил полвон оросатда қолди: чиқай деса — Бўри полвон, чиқмай деса — уни чақиртирилиб, ўртага зот қўйилди.

У чиқишга мажбур бўлди. Бўри полвоннинг даврадаги важоҳати, ёнаётган кўзлари ҳар қандай полвонни сескантириб юборарди. У ғалабага ташна эди! Ғалаба қозониш эса

ҳамиша қийин! Айниқса бугун! Нега? Негаки, Бўри полвон фақат зафар қозониш учун олишадн. Фақат, фақат галаба учун курашилса, унга етиш жуда-жуда мушкул бўлади! Баъзан етиб бўлмайди. Йўқ, полвон галабани эмас, галаба полвонни қидирсин, топсин! Полвон хоҳиш — ирода билан олишса, ўзининг нималарга қодирлигини, санъатини намойиш этса, ўз курашидан ўзи завқланса, галабаниннг ўзи келади!

Узоқ олишдилар. Қўйиб юборишганда Бўри полвон дам олиш учун даврадан чиқди. Ҳамроҳлари унинг уюшиб қолган билакларини уқалади. У мағлуб бўлишини тасодиф, қола берса, ўзини юқори олиб, Исмоилни писанд қилмаганлигида, деб юради. Йўқ, Исмоил ҳақиқатан ҳам зўр экан!

Бўри полвон ўзидан бўлак зўр чиқишини хаёлига келтирмаган, зўр фақат битта — у мен, ўзимман, деб юрарди. Тўғриси... ўзидан бўлак зўр чиқишини хоҳламаган эди! Йўқ, Бўри полвон хоҳлагандай бўлмади!

Вақт! Шафқатсиз вақт ҳар даврнинг ўз зўрларини яратади. Инсон буни хоҳлайдими — йўқми, вақт учун бари бир — ярата беради! Ана, вақт ўзининг янги зўрини яратибди. Ана, у, ана, даврада ўз мавқеи, шон-шуҳратини талаб қиляпти!

Бўри полвон ўпкасини босолмай, ҳамроҳига суянди. Ўз аждодларидан мадад сўради. Отасининг пирига сиғинди. Оғзи каппа-каппа очилиб, ҳансираб нафас олди: «Отагинам, мен ҳамиша сизнинг насиҳатларингизга амал қилиб келдим. Сиз айтар эдингиз: полвон ўзини уч балодан асрасин, энг биринчиси — аёл-бозлик! Отагинам, ёшим ўттизга етибдики, оё-

гимни қийшиқ босмадим, ҳаром-хариш йўлларга юрмадим. Ҳали уйланмадим ҳам. Иккинчиси — ичкиликбозлик, дердингиз. Отагинам, мен ҳалигача оғзимга ароқ олмадим. Ундан ҳазар қиламан. Учинчиси — полвон ўзини нафс балосидан асрасин, дегувчи эдингиз. Отагинам, мен мол-дунё учун олишмадим. Мол-дунё ҳирсидан ўзимни ҳамниша сақлаб келдим. Бўлмаса нимага бундай бўляпти, отагинам? Гуноҳимни айтинг, гуноҳимни! Мен Исмоил полвондан оримни олмоқчи эдим. Бўлмаяпти, отагинам, бўлмаяпти... Ушлаган бармоқларим бўшаб кетяпти. Оёғимда дармон йўқ. Упкам оғзимга тиқилиб қоляпти. Бу қандай кўргилик, отагинам? Ё, қаридимми-а? Эҳ, қисмат! Қисмат, зулминг қурисин! Отагинам, мен давраларни мағлуб бўлиб тарк этаманми? Исмоил деган бир япалоқ боладан-а? Йўқ, отагинам, мен давраларда ҳамниша зўр эдим — даврани зўрларча тарк этаман! Отагинам, охириги даврамда мени бир қўлланг. Сўнгги, сўнгги бор қўлланг, отагинам...»

Бўри полвон даврага кирди.

Исмоил ҳам елкасидаги чопонни силкиб ташлаб, қурга сакраб тушди. У авзойи, ҳаракатларидан осонликча жон берадиганга ўхшамас эди. Бўри полвон унга егудай бўлиб хўмрайиб қаради.

Исмоил полвон курашни иложи борича чўзишга ҳаракат қилди: шунда Бўри полвоннинг нафаси қайтиб, ҳолдан тояди. Ёш — ёшлигини, қари — қарилигини қилади... Бўри полвон Исмоилнинг ниятини пайқаб қолди. Ижирғаниб, бир-икки телба-тескари чиллар берди. Кам куч сарфлаб, кўп таҳдид қилмиш йўлига ўтди. Бўри полвон нимаинки қилмоқчи бўлса,

Исмоил худди билгандай унинг ниятларини чиппакка чиқара берди. У шундагина кўзга яқин, ягона зўрга жуда-жуда қийин эканлигини билди. Чунки зўрга ҳамма ҳавас билан қарайди. Унинг санъати, ўнги — чапларини мирдан-сиригача синчиклаб ўрганеди. Зўрга тақлид қилиб, ўшандай зўр бўлгилари келадди.

Зўр-чи? У ўзгаларни, айниқса ўзидан кучсизларни билмайди. Билишни истамайди. Чунки кўзга илмайди!

Зўрнинг яна бир фожиаси — у мағлубият аламини кам тотеди. Зафар кетидан зафар... Зўр — зафар оғушида яшайди!

Йўқ, зўр мағлубиятлар аламини ҳам тоғтиб туриши лозим. Шундагина ўзи ҳақида ўйлаб кўради, сергаклик билан яшайди. Зўрга мағлубият ғалаба қатори баб-баробар зарур. Айниқса, ўзига ишонган, мағрур зўрга!

Бўри полвон худди шундай зўр эди!

Масалан, мана, Исмоил Бўри полвонни беги бармоқдай билганлиги сабабли унинг мақсадларига чап беряпти. Бўри полвон эса нима қилишини билмай ҳайрон!

Бўри полвон бу юриши фойдасизлигини, шундай олиша берса Исмоил қўймоқчи бўлган қопқонга тушишини билди, Исмоилга бегона бўлган кураш бошлади — унинг чап ёнидан борди. У, Исмоил полвоннинг чап ёғи билан деярли олиша олмаслигини сезган эди. Қола берса бу ёғидан унинг ўзи ҳам ундай айтган даражада яхши олиша олмайди. Шундай бўлса-да, Исмоилни боши берк кўчага солиб қўймоқчи бўлди. Ҳақиқатан ҳам Исмоил нима қилишини билмай, довдираб қолди. У бари бир Бўри полвоннинг ўнгидан — яғринга

олишидан эҳтиёт бўлди. Бўри полвон билдики, яғриндан умид йўқ. У энди Исмоил учун кутилмаган яна бир ҳунарини қўлламоқчи бўлди. Ҳа, ҳар бир полвонда ўзининг энг хавфли, зўр ҳунаридан бўлак яна яхши бир ҳунари бўлади. Полвон бу ҳунарини ўзининг энг асосий ҳунаричалик зўр бажара олмаса ҳам, ҳар ҳолда, яхши билади. Бўри полвоннинг яна бир энг яхши ҳунари — бир оёғини тўғоноқ қилиб тўшаб, ғанимини орқага сермаб юбориш эди. Бу ниҳоятда хавфли. Чунки, бир оёғини ёнига тўшаганда бор оғирлиги ғанимига яқинроқ бўлган оёғига тушади. Ғаними худди шу оёғига қоқиб юборсами!

Бўри полвон давра айланиб, ўзича бу ниятини қандай қилиб амалга ошириш йўлини ўйлади. Ушлашиб, Исмоилнинг гоҳ ўнг, гоҳ чап сонига ошириб тепди. Елкага олмоқчи бўлди. Шунда уни бир фалокат сақлади: Исмоил уни орқага қайириб юборди. Бўри полвон ўзини кўкраклари билан ерга ташлаб, фалокатдан қутулди. Ерга тушган дўпписини асабий қоқиб, кийди.

Бўри полвон зўр, Исмоил полвон ундан ҳам зўр эди!

У энди бир нарсадан умид қиларди: «Хўш, кучи-ку, камайиб қолибди. Наҳотки, қуруқ кучига ишонаётган ёш боланинг бирор корини қилиб бўлмаса?» Унинг хаёлига ўзинга маъқул бўлган бир фикр келди... Тўхтаб, Исмоилга қараб юрди. Исмоил кейинга сурилиб, ўзини гоҳ чапга, гоҳ ўнгга олиб қочди. Бўри полвоннинг мўлжалига бормади. «Фақат қўйиб юбор дегунча қиладиган ишни қилиш керак, бўлмаса ғирром бўлади», деди Бўри полвон ичида. Исмоилга қаради. Исмоил елка-

сидан нафас олиб қур айланяпти. Кўриниб турибди, уям чарчади. Ана, машъала тўғрисига яқинлашиб келди. Бўри полвон эса давранинг бу четида боряпти. У ўзича тахмин қилди: «Ҳозир олишмоқчи бўлиб ўгирилса, Исмоил ҳам олишмоқчи бўлиб тайёрлангунча олов тўғрисига келиб қолади».

Бўри полвон ўртага қараб юрди. У кутгандай Исмоил яна бир-икки қадам ташлаб, олов тўғрисига келганда тўхтади. Ёнига ўгирилди. Уртага — Бўри полвонга қараб юрди. Унинг елкалари устидан ловиллаб ёнаётган машъала кўриниб турибди. Тескари турганлиги сабабли юзлари қорайиб кўринади.

Полвонлар бир-бирига қулоч отиб кела бердилар!

Бўри полвон Исмоилнинг ёқасидан ушлаб, ичидан чил бёрди. Жон-жаҳди билан орқага сурди. Шундай тезлик билан сурдики, Исмоил ўзини ўнгаям, чапгаям ололмади. Машъалага яқинлашиб келганларида орқадан:

— Э-э, олов! Олов бор! — деган хавотирли овозлар эшитилди.

Олов тафтини сезган Исмоил кескин тўхтади. Орқага бир чалқайиб, оловга йиқилмаслик учун гавдасини олдинга ташлади. Яъни, гавдасини Бўри полвонга бериб қўйди.

Бўри полвон ниҳоятда тезлик билан чилни чиқариб, чап оёғини ёнига тўшади-да, Исмоилни орқага — давра ўртасига сермаб юборди:

— Ё, отам!..

Исмоил унинг тўғшоқ оёғи устидан ошиб, давра ўртасига чалқанча тушди!

Ҳай-ҳай-ҳай! Ёшлик — ёшлигини, кўпни

кўрганлик — кўпни кўрганлигини қилди! Тажриба! Тажриба зафар қозонди!

Бўри полвон қўлларини кўтарганича даврандан чопиб чиқиб, ҳамроҳини бағрига босди. Шивирлаб:

— Кўрдингми мени? Кўриб қўй! — дея ҳамроҳини қучоқлаб-қучоқлаб ўпди.

Кулаётган ёноқларидан мунчоқ-мунчоқ ёшлар оқди.

Эртасига уйда ҳўкиз сўйдириб, қишлоқнинг гапга етар одамларини, хеш-табор, ҳамсояларини чақирди. Даврани тарк этажаги, уйланажагини айтди.

— Э, қўйинг-э, кўзимизга суртиб ўтирган полвонимиз сиз-ку, — деди одамлар ёппасига.

Насиҳат қилдилар. Насиҳатлар зое кетди. Бўри полвон ўз билганидан қолмади: бригадасида Сулув деган қиз бор эди. Шу қиз полвоннинг кўнглига ўтириб қолди. Кўнглига ўтиргани — Сулув эркак зотининг кўзига тик қарамасди. У ўз оти ўзи билан сулув, бўйчан эди. Ўроқ ўриш, узум узишда Сулувдан ўтадигани йўқ эди.

Бўри полвон Сулувни бегона қилмади.

Раиснинг суюқоёқлиги элга жория бўлди.

Мироб тоғдан уйига бемахалда қайтиб, аёлини раис билан тутиб олди. У аёлини тепиб-тепиб, тўшакка ялпайтириб ташлади. Танача кўзини сузмаса буқача ипини узмайди!

Сўнг, яланғоч раисни турғазиб олиб, чалажон қилиб урди. Шу алфозда отга ўнгариб, районга олиб бориб топширди. Раис урилиб кетди.

Колхознинг умумий мажлисида Бўри пол-

вонни раисликка кўтардилар. Халқ ҳам, район катталариям Бўри полвонни хоҳлади. Бўри полвон раисликни олиб кетди. У ўйлаб қараса, катта бўлиб иш буюриш, йўл-йўриқлар бериш, қоғозларга қўл қўйиш осон, уни ижро этиш қийин экан.

Кейин уруш бошланди. Эркаклар урушга кетди. Раис қолди. Қўшни «Янги ҳаёт» колхозни раислигиниям унга юкладилар. Уруш — ўз оти ўзи билан уруш. Не-не полвонлар қайтиб келмади!

Сут билан кирган жон билан чиқар экан. У энди ўзи билан ўзи кураша бошлади. Давраларга қараб ўтириб, бирдан чиқиб курашгиси келади. Айниқса ланж полвонларнинг курашини кўрганда унга бир бўлак кун туғади. Утиролмай, ўрнидан туриб кетади. Қўлларини орқасига қилиб, давра сиртида асабий юра бошлайди. «Қўғирчоқ! Полвон эмас булар, қўғирчоқ!» дейди ўзича. Ўз қишлоғи полвонлари мағлуб бўлганда бутун вужуди қизиб, қалтироқ тутади. Полвонлик қони қизиб, даврага чорлайди — чиқ, чиқ, дейди. Начора, дард бору, дармон йўқ!

Бўри полвонсиз давралар файзсиз бўлиб қолди. Унинг ўрни жуда-жуда билинди. Одамлар Бўри полвоннинг курашини қўмсади. Кураш Бўри полвонга ҳалол эди-да, эҳ, дедилар бош чайқаб. Улар яна бир ёруғ юлдузни — Бўри полвондай бир зўрни кутдилар. Умуман, мардона ўйинларда ёруғ юлдуз бўлса яхши. Ёруғ юлдуз давраларга ҳамиша кўрк, салобат беради. Теваракдаги рангсиз, митти юлдузларнинг хиралигини билдирмайди.

Бўри полвон ҳам давраларга интиқ бўлиб

қараб ўзини излади. Йўқ! Бўри полвон йўқ! Аксига олиб, аёлининг топганиям қиз! Мана, тўртинчи фарзанд туғилди — яна қиз! Е пирим-э!

Бўри полвон пешонасини тириштириб, ўзича тўнғиллади:

— Уёққа қарасанг ҳам қиз, буёққа қарасанг ҳам қиз — ҳаммаёқ қиз!

Бешик тебратаётган аёли мийиғида кулди. Илмоқли қилиб:

— Яхши ният қилинг, — деди.

— Яхши ният қилмай нима қиляпман? Э!

— Қуруқ ниятнинг ўзи кифоя қилмайди...

— Бўлди-е, уккағарнинг аёли!

Шундай қилиб, Бўри полвон аёли билан ойда бир марта бирга ётадиган бўлди... Яратганнинг ўзидан давраларни гурсиллатиб олишадиган ўғил тилади. Ниҳоят, бешинчи фарзанд ўғил бўлди! Тилаб-тилаб топганим дея, отини Тиловберди қўйди.

Бўри полвон энди орзу билан овунди: ўғли Тиловберди балоғатга етаяпти — от ўрнини той босар.

Елғиз ўғил Тиловберди тез етилди. Уни куёв қилмоқчи бўлганлар кўпайди. Айримлари тилга бориб айтди. Аммо, Бўри полвон кампири қистаса ҳам рози бўлмади.

— Полвон ўзини уч балодан асрасагина полвон бўлади. Биринчиси — аёлдан ўзини тийиш. Шошмасин, ҳали ёш, — деди қўл силтаб.

Ўғлини тарбия қила берди. Наҳорда уйқудан уйғотиб тухум ютқизди... Ёмон кўзлардан асрасин, дея Тиловбердининг қўлтиқлари остига учбурчак тумор тақиб қўйдирди.

Бўри полвон ўғлига қараб, ҳайрат ҳам қу-

вонч билан жилмаяди. Тавба, худди ўзидай олишади-я! Айниқса, ўйнаб-ўйнаб олишуви, ҳайқириб-ҳайқириб чил бериши отасининг ўзгинаси!

Отамисан — ўғлинг бўлсин экан!

Давра айланаётган Тиловберди чўккалаб, ерни тавоф қилди: икки кафтини ерга суйкаб, юзларига фотиҳа тортди. Қур тўрида ўтирган чоллар рўпарасига тиз чўкиб фатво сўради. Чоллар кафтларини баравар очди:

— Омин, илойим белингга қувват, билангингга куч, юрагингга ўт берсин, оллоҳу акбар!

Полвонлар давра айланиб, қўл бериб кўришдилар.

Сўнг — кураш! Тиловберди полвон давра четида тўхтаб, кескин бурилди. Желаклари этагини орқага сурди. Қўлларини туфлаб ҳўллади. Унг оёғини лапанглатиб олға ташлаб, қўлларини боши узра кўтарди. Бармоқларини ўйнатиб, Максим полвонга қараб бора берди.

— Ҳа, баракалла, ота ўғли! Уйна, ўйнай бер! Отангга ўхшаб ўйна!

Бармоқлар мардона, чаққон ўйнади. Давра бундан жўшиб кетди:

— Ҳа-ҳа-а-а-а!

— Отасининг ули-да!

Бармоқ ўйини — полвонлар санъати. Бу санъатни ҳеч ким полвончалик ижро этолмайди.

— Ҳа дў-ў-ў-ў-ў-ўст!

Тиловберди полвон Максимнинг ичидан чил бериб чапга, сўнг ўнгга кўтарди. Шиддат билан кейинга сурди. Тагин бўлмади. Максим полвон орқасига тенгсарилиб бориб, жойида

туриб қолди. Полвонлар қўйиб юборишиб, яна давра айланди.

Бир зум жимжит бўлиб қолган давра яна жонланди. Одамлар уларнинг курашини ўзаро гапиришиб ўтирди:

— Шу, Максим полвон жуда совуқ олишар экан, нима дедингиз?

— Спортчи-да. Секцияда тарбия топган. Улар китобда нима ёзилган бўлса шуни қилади.

— Телевизорда Монреаль олимпиадасини кўрдиларингизми? Классик курашни олиб кўрсатди. Бирам совуғ-э, шуям олиш бўлди-ю.

— Ҳм, жуда ланж олиш. Классик курашда оёқ билан чил бериш деган гап йўқ.

— Яна тагин жаҳон спорти эмнш денг.

— У французларники-а?

— Шу, французларгаям қойилман — ўзининг олишини бутун жаҳонга ёйган-а.

— Мўмин муаллим, мана сиз ўқимишли одамсиз — уйингизда китобингиз кўп, деб эшитаман. Сиз айтинг, нега энди бир ланж классик кураш бутун жаҳон спорти бўлади-ю, ўзимизнинг олишни фақат тўйда ё «ҳосил байрам»да кўрамиз? Ё, олишимиз спорт эмасми?

— Спорт ҳам гапми, санъат! Кўряпсизми, Тиловбердининг ўйнаб олишинини. Буни ҳеч қайси тренер, секция ҳам ўргатолмайди.

— Бали! Узоқларга қараб яшаймизу, оёғимиз остидаги гавҳарни кўрмаймиз.

— Отангизга раҳмат! Яқинда Москвада ўқиётган Жаббор бир олим ошнасини олиб келди. Олишни томоша қилдирибди. Ошнасн ҳайрон бўлиб, нима дермиш денг, булар Физ-

культура институтини битирганми, дермиш.

— Э, ха-ха-ха! Жаббор нима дебди?

— Йўқ, биз ўзи шундай халқ, деб жавоб берибди.

— Мен яқинда самбо олиши ҳақидаги китобни кўрдим. Ҳамма чилларнинг расми бор. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, оёқдан олишдан бошқа ҳаммаси ўзимизнинг олишда бор экан-э.

— Менгбой калнинг гапида жон бор. Китоблик Сайфиддин Ходиев бор-ку, яқинда ўша минан ўтириб қолдим. Тренерлар мени жаҳон чемпиони қилиб етиштирдим, деб суюнади, билмайдиларки, мен болалигимдан тўйларда олишиб юрган тайёр полвон эдим, дейди.

— Айтгандай, шу бола икки марта жаҳон чемпиони бўлди-я.

— Ҳа-да. Мўғулистонда қандай қилиб жаҳон чемпиони бўлганини гапириб берди. Олиш вақти тугашига бир неча секунд қолганда ёнбошга олиб уриб очко олдим, дейди. Бундай ҳунар бошқа бирор олишда йўқ, фақат бизнинг олишимизда бор, дейди.

— Ота-бовамизнинг ҳунарини маҳкам ушласак, жаҳоннинг энг зўр полвони биз бўламизку-я, нима дедингиз, шўро бова?

— Кўп ношукурлик қила берманглар, ҳалиям зўрмиз. Ана, жаҳон чемпионлари Сайфиддин, Собир Қурбонов...

— Э-э, бўтам, улар ўзимизнинг олишдан чиққани минан самбо бўйича чемпион бўлган-да.

— Сизга қандайи керак?

— Шу, ўзимизнинг олиш бўйича жаҳон чемпиони бўлса экан.

— Гапингизга тушунмадим, Нурмат тоғчи.

— Нима бало, калланг шамолда қолганми дейман. Масалан, дунёдаги кўпгина халқлар ўзларининг ҳеч бўлмаганда битта спортини жаҳон миқёсига кўтарган. Биздан эса жаҳонга кўтарилган биттаям спорт тури йўқ.

— Бу ўзимизга боғлиқ...

Тиловберди полвон бу сафар шиддат билан бориб туя чилга олди: Максим полвоннинг ёқасидан қўш қўллаб ушлаб, ўнг оёғини орқасидан илдириб ўради-да, зарб билан орқага сурди:

— Ё-ё-ё!

— Су-у-у-ур!

Максим полвон заранг таёқдай экан — қайрилмади. Тиловбердини орқага товлаб юборди. Тиловберди ўмгани билан ерга тушди. Қўлларини кенг ёзиб, мен қўйиб юбордим, сиз ҳам қўйиб юборинг, деган ишорани қилди. Бироқ Максим полвон қўйиб юбормай, уни қайириб, чалқанча босмоқчи бўлди. Худди самбо олишидагидай силтаб судради.

Одамлар шовқин кўтарди:

— Ҳай-ҳай, судрама!

— Бу қанақа полвон ўзи!

— Калласи борми бунинг, ётган одамниям судрайдими!

Бўри полвоннинг ўғлига ичи ачиди. У, Тиловберди ўрнидан туриб Максим полвон билан ёқалашиб кетади, деб ўйлаганди. Йўқ, ўғли вазмин йигит бўлибди. Ўрнидан тураётиб Максим полвонга ўқрайиб қараб қўйди, холос.

Бўри полвон даврага юзланди:

— Халойиқ, кўрдиларингиз, шўрчиликлар олишимизга бирмунча шак келтирди! Биласиз,

уккағар ўша самбодаям, эркин курашдаям, классик кураш, дзю-до деганидаям, барча-барчасида полвон дустамаи¹, ё ёнбош йиқилса, ё тиззалаб ўтириб қолса, иккинчиси ҳалол йиқитаман деб, бечора полвонни судраб, ерга пийпалайди. Ё бўлмаса бирор жойини қайиради. Ерда юмалаб ётган одамни судрайди-я! Ё пирим-э, ё пирим-э... Бу эркакнинг иши эмас! Эркакмисан — оёгида тик турган эркак минан олиш!

Тиловберди полвон шиддат билан олишиши, иложи бўлса Максим полвонга ўзини ушлатмаслиги лозим. Ушлатса албатта бирор ҳимоя йўлини қўллаб, Тиловбердини қимирлатмай қўяди. Чунки, секцияда ҳимоя ўргатилади. Бизнинг олишимизда эса ҳимоя ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Фақат ҳужум! Тиловберди полвон шундай тез олишиши керакки, Максим полвон ўйлашга ҳам улгурмай қолсин.

Бу фикр кўпчиликнинг, жумладан, Бўри полвоннинг ҳам хаёлига келди. Бўри полвон ўғлига айтмоқчи бўлди-ю, фикридан қайтди: «Шашти баланд — шундай олишса керак. Менинг ўғлим бўлса шундай олишади».

Бўри полвон Максимга ўғирилди:

— Ҳа, айтгандай, полвон, мавриди келганда айтиб қўяй, зинҳор-базинҳор тиззадан пастдан ушлама! Буям бизнинг рисоламизга тўғри келмайди!

Тиловберди полвон шитоб билан ўйнаб бориб, ўнг қўлини Максимнинг иштонбоғидан ўтказиб ушлади. Чап қўли билан ўнг тирсагидан ўраб ушлаб уччога олди:

¹ Юзтубан.

— Ё-ё-ё-ё-ё!

Диққат, Максим полвон Тиловбердининг уччосидан ошяпти! Қаранг-қаранг, боши ерга эгилди, оёқлари Тиловбердининг боши узра кўтарилди. Ниҳоят, қоқ яғрини билан ерга учиб боряпти. Ҳайқириқ ҳам ниҳоясига етди:

— ...Отамнинг пири!

Гурс!

СССР спорт мастери Максим полвон юлдуз санади!

— Ҳало-о-о-о-ол!

— Э, яша, отасининг ули!

Тиловберди Максим полвонни турғизиб, унинг елкасига ёпишган сомонларни қоқди. Қўл бериб хайрлашдилар.

Тиловберди уччога олаётганда Максим полвон нима қилди? У самбо олишидаги вазиятни қўллади: гавдасини хиёл олға эгди, ўнг оёғини бир қадам олдинга босиб, тиззасини букди. Қулочини олдинга ёзди. Эътибор беринг, биринчидан — ўнг оёғини, иккинчидан — гавдасини, учинчидан эса гўё марҳамат қилаётгандай ўнг қўлини бериб қўйди. Қимирламай, ҳамлани кутди. Тиловбердидай абжир полвон учун бу юз фоизлик имконият деган сўз эди!

Баковул унинг елкасига тўн ёпиб, серкани тўйхонадан оласиз, деди. Чунки, даврага деб олиб келинган моллар совуққа чидаёлмай қочиб кета бериб хизматчиларнинг жонига теккани учун оғилга қамаб қўйган эдилар.

Бўри полвон кулимсиради: «Во уккағарнинг ули-е! Отамнинг пири деди-я. Шундай демаганда йиқитолмасдиям-да. Уни менинг пирим қўллади, ҳа! Э, бали, улим-е, бали!»

У ўғли эмас, гўё ўзи ғолиб бўлгандай керилиб, теваракка қараб қўйди.

Шўрчиликлар Максим полвоннинг йиқилишини кутмаган шекилли, мағлубнинг орига дарров чиқа бермадилар. Уларнинг оқсоқоли:

— Тиловберди полвон бир майдон дамани олсин, биз унгача кимни чиқаришни кенгашиб оламиз! — деди.

Тиловберди тўнни фотиҳа берган чолларнинг олдига қўйиб, даврадан чиқиб кетди.

Бўри полвоннинг ёнига бир полвон гурсиллаб тушди. Темир полвон Берди полвонни итчилга олиб йиқитди. Берди полвоннинг орига ўрта ёшлардаги бир полвон чиқди. Темир талабгорнинг юзига қараб, ўзига-ўзи фотиҳа ўқиди-да, даврадан чиқиб кетди.

Давра ҳайрон.

Бўри полвон бориб гаплашиб келди. Юзларида табассум ўйнаб, даврага юз солди. Овози тўла фахр, ғурур эди:

— Халойиқ, мен Темир полвон минан гапирим, ҳа! Уккағар, қойилман деяпти. Нимага дейсизми? Манави талабгор Чори полвон вақтида Темир полвонга бош-қош бўп тўйларга олиб борган, ўзининг ҳунарларидан унгаям ўргатган экан. Шунга, Темир полвон айтяптики, у киши менга устоз бўладилар, мен устозимнинг ёқасидан ушламайман, деяпти. Сиз нима дейсиз, халойиқ!

— Отасига раҳмат ўша полвоннинг!

— Асл полвон экан!

— Бундай фарзандларнинг умри узоқ бўлсин!

— Туф-туф-туф, кўз тегмасин-э, асл ўзимизга тортибди!

Бўри полвон ўгирилиб, охирги гапни айт-

гап одам ким эканини билолмади. «Бали! Бизнинг аслимиз шундай эди! — у хаёлан ўша одам билан гаплашди. — Инчунун, ўзининг аслига тортмаган, уни унутган одам — одам ҳам эмас!»

Полвонлар ўзларини орқага ташлаб, давра совиб қолди.

Бўри полвон жар солди:

— Халойиқ, узоқ-яқиндан келган меҳмонлар! Зулфиқор полвоннинг бу даврага атаганлари кўп, ҳа! Мен сизга айтсам, тўйга эликдан кўп мол тушган! Зулфиқор полвон шунинг ярмини полвонларга ажратган! Оғилда чори қўй, панжи қўй, манғи қўйлар қуйруғини кўтаролмай ётибди! Тортинмай даврага чиқиб, элга томоша кўрсатинг!

Сукунат. Бўри полвон билдики, полвонлар ҳал этувчи вазиятни — тобоқ қўйилишини кутяпти.

— Полвонлар, биламан, баринг тобоқ ташлашимни пойлаяпсан! Уккағар писмиқлар-э! Олдиндан айтиб қўяй, тобоқни оз ташлайман! Кўп бўлса иккита! Чиқиб олиш, бўлмаса пушаймон еб қоласан!

Боягина шўрчиликлар жуда танг аҳволга тушганини Бўри полвон сезмади. Уларнинг олишмаган ё битта, ё иккита зўр полвони бўлиб, улар Тиловбердига чиқиб, бордию йиқилса, давра охирига полвонлари қолмасди. Шу сабабли шўрчиликларнинг оқсоқоли тобоқ ташлангунча вақтни чўзиш учун мугамбирлик қилган эди.

Тобоқ нима экан дейсизми? Бир вақтлар қовурдоқ солинган тобоқлар давра ўртасига қаторлаштириб қўйилган. Уларнинг ҳар бири совринни билдирган. Ҳозир бир оз ўзгача...

Шу пайт чироқ икки марта ўчиб ёнди. Одатда чироқчи тўйдан бирон нима умидвор бўлса, шундай ҳазиллашади.

Бўри полвон тўйхонадагиларга қичқирди:

— Ай, ким бор! Анави Николай чироқчининг қорни очқабди шекилли. Бир тобоқ паловга нон бостириб уққағарнинг улушини элтиб беринглар! Ай, Жўрақулнинг ули, кўп мудрамай, олишга яхшилаб қараб ўтир! Бўлмаса полвон бўлолмайсан!

Бўри полвон бош баковул билан кенгашиб, тобоқ қўйди. Қур ўртасига иккита матони бўлак-бўлак узатиб ташлаб, ҳар бирига алоҳида таъриф берди:

— Халойиқ, эътиборингизни менга қаратинг! Мана, ҳўкиз тобоқ! Бунни ким кўтарса, унга бир ҳўкиз, бир жуфт... Раис бова, каллиш нечиламчи эди? Ҳа-а. Ихм, хў-ўш, бир жуфт иккиламчи каллиш, бир тўн, ўн сўм пул қўйилди-и-и-и! Ҳўкиз бўлгандаям сўйса бир қишлоқни тўйдирадиган ҳўкиз! Манави гилам тобоқ! Бунга туркманча гилам, уйқудан уйғотадиган соат, ўн сўм пул қўйилди-и-и-и! Шундай гиламки, уйни тўлдиради, чироқда ялт-юлт қилади, «Сифат Белгиси» олган, ҳа! Шундайми, раис бова? Бали! Кимнинг кўнгли қайси тобоққа чопса, келиб кўтара берсин! Армонда қолманг, тобоқларга қўйилган зотларни қайтараман..

Давра бирдан жонланди. Полвонлар шивирлашиб, ўзаро маслаҳатлаша бошлади. Қайси тобоқни кўтарсалар экан?

Бир полвон даврага бошини камтарона эгиб келди-да, ҳўкиз тобоқни кўтарди. Бўри полвон уни барчага танитди:

— Кўряписизми, халойиқ, полвонларнинг

юрагига гулгула тушди! Ҳўкиз тобоқни шўрчилик Абрай полвон кўтарди!

Даврада гилам тобоқ қолди. Бўри полвон хўжасоатлик полвонларга қаради. Улар бу қараш маъносини тушундилар шекилли, ёмирлашиб қолишди. Қурга Тиловберди полвон чиқиб, гилам тобоқни олиб кетди.

Бўри полвон:

— Кўрдингизми, халойиқ, гилам тобоқни Тиловберди полвон кўтарди! Қани, тобоқни кўтарган полвонларга талабгор бўлса қурни бир айлансин, кўрайлик!

Абрай полвонга хўжасоатлик Жонибек чиқди. Талабгор давра айланиб, ўзини кўрсатиб кетди. Термизликлар бир зўр полвонларини асраб ўтирган эканлар, Тиловбердига чиқаришди. Изидан шўрчилик Шоди полвон даврага чиқиб, буям Тиловбердига талаб қилди. Бўри полвон ҳайрон бўлди. Бирданига икки талабгор. Худди шу ерда келишмовчилик юз берди.

Термизликлар:

— Тиловберди полвон билан бизнинг полвон олишади, у қурга биринчи бўлиб талаб қилиб чиқди, — деб туриб олди.

Шўрчиликлар:

— Йўқ, бизнинг полвон олишади, — деди.

Масала ҳал бўла бермагач, шўрчиликларнинг оқсоқоли ўрнидан турди:

— Биродарлар, биз бош тобоқни қизғанаётганимиз йўқ. Аввало, гапни эшитинг. Хўжасоатликлар ўтган ҳафта Шўрчидаги даврада бизнинг яғринимизни ерга теккизиб келди. Ўз уйимизда яғринимиз ерга теккани полвонларимизга кў-ў-ў-ў-ўп алам қилди. Биз шунга белимизни беш жойидан бойлаб келдик.

Даврада говур-ғувур:

— Во уккағар шўрчиликлар-э, қоқ миядан олди-ку!

— Булар бўш келмайди!

Шундай қилиб, Тиловберди билан шўрчилик Шоди полвон олишадиган бўлди.

«Менга дарёнинг нарёгиям бир, бу ёғиям бир. Бари бир улимдан зўри йўқ, — ўйлади Бўри полвон. У фақат бир нимага ҳайрон бўлди: — Шўрчида Абрай деган бундай катта полвон йўқ эди-ку. Бу ким бўлди экан. Е шўрчиликлар аламларини олиш учун бошқа ёқдан полвон ёллаб келдилармикин? Бундай воқеалар кўп бўлган...»

Бўри полвон шўрчиликлар тўпи рўпарасига ўтириб, паст овозда сўради:

— Иним, бу Абрай полвонларингни эшитмаган эканман, у кимлардан?

— Абрайми? У Насим полвоннинг уллари бўлади. Яқинда армиядан келди.

Бўри полвон сергакланиб, жавоб берган одамга тикилди. Урнидан туриб, Насим полвонга қаради. Уни ноаниқ ҳислар босиб кела берди. Хивич ушлаган бармоқлари қалтирай бошлади. Бармоқларининг хивични сиқувида қаҳр, нимадир қилишга чоғланиш бор эди. Титроқ чап қўли, лабларига ўтди. Даврадан қандай чиққанини билмай қолди. Олдига келган Амир полвоннинг елкасига қўлини қўйди. Оғир энтикиб, нимадир демоқчи бўлди-ю, деёлмади — томоғи қуриб қолган эди.

Амир полвон унинг авзойини кўриб қўлтиқлари остидан ушлади

— Полвон бова, нима бўлди? Тиловберди, сув опке!

Унга совиган чой ичирдилар. Бўри полвон

энтикиб, лабларини ялади. Жилмайди:

— Қаридик, укам, юрак ярамай қоляпти, Амир, сен бу ёққа юр.

Амир полвонни эргаштириб, қоронғига юрди.

— Амир, менга қара, шу Абрай деганига бизнинг Тиловбердини чиқар, хўпми?

— Э, полвон бова, давра билиб қолди-да.

— Йўқ, сен гапга кир.

— Қийин дейман-ов, шўрчиликлар кўнмас.

— Кўнади, уларга бари бир...

Бўри полвон анчагача давра сиртида туриб қолди. Ўзини ўнглаб олгач, яна даврага кирди. Синиқ овозда жар солди.

— Халойиқ, эшитмадим деманглар! Ҳўкиз тобоқни кўтарган Абрай полвонга Тиловберди полвон чиқадиган бўпти! Гилам тобоқни эса Жонибек чиқди. Жонибек Шоди полвонни билмадим, халойиқ! Ўзлари шундай фикрга келибди, бир билганлари бўлса керак-да!

Дарҳақиқат, шўрчиликлар учун бари бир эди. Чунки Тиловбердиям, Жонибек ҳам давра эгалари.

Қурга биринчи бўлиб Шоди полвон билан Жонибек чиқди. Жонибек Шоди полвонни биринчи қўлдаёқ чап оёғига сиртидан илдириб кўтариб, тўлғаб урди.

Гилам Жонибекда кетди.

— Қани, энди қурга ҳўкиз тобоқни кўтарганлар чиқсин!

Бўри полвон шундай деб, давра айланди. Хўжасоатликлар Жонибек полвоннинг курашидан, гилам тобоқни қўлга киритганларидан беҳад шодмонлар. Бўри полвон бепарво — ўз хаёллари, ниятлари билан банд. У кўз остидан Насим полвонга тикилди: «Насим ошна,

улиннга бир огизгина — чиқма, у Бўри бобонгни ули экан, деманинг-а. Демайсан, деёлмайсан. Чунки сен ўша Насимсан... Сендан бундай гап чиқмайди. Мана ҳозир биласан, сенинг фарзанинг киму, менинг фарзаним ким...»

Насим полвоннинг тўғрисиға келганда тўхтамай ўтолмади. Соқолини силаб, томоғини қирди: «Мени бир умр мағлуб этдим, қойил қилдим деб юргандирсан? Ошна, адашасан». У Насим полвоннинг юзларида бирор ўзгариш сезмади. Насим полвон юзларини мағрур тутиб ўтирибди. Бўри полвоннинг баттар ғаши келди. «Кўп қайқайма, сенинг бу ўтиришинг зўрма-зўраки, илжайишинг — чидаёлмасликдан. Биламан, ич-ичингдан зил кетяпсан. Ҳозир кўрасан, менинг ким эканимни. Олдиндан салом бериб ўтаман...»

У хаёл билан андармон бўлиб сезмабди — қараса, қурда полвонлар ҳалиям йўқ.

— Ай полвонлар, чиқинглар-да энди, давра маҳтал бўп қолди!

Насим полвон ўтирган ёқдан Абрай, рўпарў тарафдан Тиловберди полвон давраға тушди. Тиловберди меҳмонға ҳурмат юзасидан қўлини кўксига қўйиб, Абрай полвонни олдинға таклиф этди:

— Қани, полвон, тортинг!

Абрай полвон Тиловбердиға йўл берди:

— Йўғ-э, йўл боши сиздан, полвон!

Тиловберди полвон олдинға ўтди. Абрай унга эргашиди.

Бўри полвон шуни, худди шуни кутган эди. У юзларида табассум ўйнаб, узоқроқда бўлсаям Насим полвонға яна қаради: «Кўрдингми, Насим ошна? Улинг менинг улимдан ол-

динда юришга юраги дов бермади. Менинг улим ҳамиша биринчи...»

Унинг хаёли тагин Холвачининг қирларига кетди.. Ана, Момоқиз. Насим. Ўзи. Манавилар — уларнинг фарзандлари...

У, ўғилларни бир-бирига қиёслай бошлади. Айниқса, Абрай полвоннинг син-симбатига синчиклаб тикилди. «Момоқизнинг ўғли хушсурат йигит бўпти. Аммо Момоқизга ўхшамайди. Отасига тортибди. Насимнинг ўзиям ҳусндор эди-да. Фақат бурнининг пучуқлиги Момоқизга келбат беради».

Бўри полвон соқоли учини буклаб тишлаб, сезилар-сезилмас бош ирғади: «Бордию Момоқизга етганимда Абрай полвон менинг улим бўларди...»

Абрайга суқим кирмасин, дея ён-верига туфлаб, назарини қувди: «Туф-туф-туф...»

Полвонлар қўл бериб кўришиб, яна айланди. Сўнг, бири давранинг бу четида, бири нариги четида тўхтаб, бир-бировига қаради. Тиловберди полвон желаклари ўнгирини орқага суриб, энгларини сал тортиб қўйди. Бармоқларини тили билан ҳўллади. Ўйнаб, Абрай полвонга қараб бора берди. Абрай полвон кўзлари қаршисида мардона ўйнаётган бармоқлар орасида ҳеч нимани кўролмай қолди шекилли, кўзларини пирпиратиб, кейинга тисарилди. Тиловберди унинг кўзларига тикилди: Абрай полвон қўрқаётган эди. Демак, ҳамлага ўтиш лозим. Тиловберди полвон ўнг қўли билан Абрайнинг ёқасидан ушлаб ичидан чил берди. Шиддат билан орқага сурди. Абрай полвон орқасига селтанглаб бориб, кимнингдир фонусига қоқилиб кетди. Одамлар устига чалқанча тушди.

Тиловберди полвон йиқитдим, деб ўйлаб қўлларини кўтарди. Кўкрагига тушган туморини қўлтиғи остига суриб қўйди.

Насим полвон ёнидагилардан ташвишли овозда сўради:

— Нима бўлди-а, нима бўлди?

Насим полвоннинг овози жуда хаста, фақат кўзи ожизларга хос овоз эди.

Хўжасоатликлар Тиловберди полвонни олқишлаб қичқирди:

— Ҳал-о-о-о-ол!

— Тиловберди полвоннинг ҳақи берилсин!

— Хайрият, одамлар устига тушди, агар шу зарб минан ерга тушганда ичаги узиларди!

Тиловберди баковул қошига чўккалади. Бўри полвоннинг юзларида қувонч ифодаси кўринмади. У вағир-вуғур қилаётган ҳамқишлоқларига амирона қўл силтади:

— Халойиқ, жим! Кўп жавраманг, жим бўлинг! Эшитинг, даврадаги Бўри полвон сўзим: Тиловберди полвон Абрай полвонни йиқитолмади!

Қони тез хўжасоатликлар бидиллаб кетди:

— Э, қўйинг-э, полвон бова, чалқайрамон ташлади-ю!

— Бундан зиёд қандай йиқитиб бўлади!

— Ё ерга киргизиб юборсинми!

Бўри полвон:

— Халойиқ, сўзлаб бўлдингизми? Ай, Менгтўра халфа, гапни бўлмай туринг, баракка топинг! Қайтариб айтаман, Тиловберди полвоннинг йиқитгани бекор!

— Нимага бекор бўлар экан?

Бўри полвон:

— Чунки у одамлар устига йиқитди!

— Сизга бари бир эмасми қаерга йиқитгани!

— Йўқ! Полвон полвонни осмоннинг кўкига отсаям бекор! Полвонмисан — ернинг устига йиқит! Қани, бошқатдан олишинглар!

— Тавба, тагин ота эмиш бу одам!

Тиловберди полвон отасига бир ўқрайдида, қобоғини уюб, яна давра айланди.

Бўри полвон сизди — ўғли ундан норози. Уҳ, қанийди ўғли ҳозир йиқитган бўлса! Ўғли бунни билмайди-да. Билмагани яхши.

Бўри полвон ўғлига нимадир демоқчи эканини эсидан чиқарди. Ҳа, айтгандай, унинг кўпни кўрган кўзлари шуни сиздики, Абрай полвон кўкрагини бериб олишар экан. Бўри полвон бундай вазиятларда ёқадан қўш қўллаб ушлаб, тик турганча бирдан яғринга олсаганими албатта юлдуз санар эди.

Абрай полвон худди шунга жуда ўнг келар экан. Ўғли бунни сиздимикин? Айтсамикин? Айтган билан қийин — Тиловбердининг ўнги яғрин эмас.

Бўри полвон қобоқ-тумшуғи осилиб давра айланаётган ўғлига разм солди. Қараса, Абрай полвон юёқларини чўққа тобляпти. У бундан фойдаланиб, ўғлини имлади. Қоронғига бориб, ўғлининг бўйнидан ушлади. Тиловберди отасининг қўлини пастга тушириб, юзини тескари ўгирди.

— Нимага иддао қиласан? Нима, ҳаромни ҳалол деб имонимдан кечайми? Полвон бўлсанг ҳалол йиқит! Кўп терсайма. Сиздингми, у кўкракларини бериб олишяпти. Ёқасидан жуфт қилиб ушлаб, тиккасига жовринга¹ ол-

¹ Яғрин.

чи. Магарам ошиб кетса. Олаётганингда ё отамнинг пири, де. Тайин айт... бор.

Бўри полвон ўглининг елкасига қоқиб, даврага киритди.

Тиловберди полвон яна ўйнаб ҳамлага ўтди. Одамлар устига йиқилиб юрагини олдириб қўйган Абрай полвон Тиловбердининг жонжаҳди билан ҳамлага ўтишини кўриб, яна кейинга тисарилди. Тиловберди полвон унинг ёқасига қўл узатганда, Абрай полвон билагина уриб, ушлатмади. Яна одамлар устига яқинлашиб келдилар. Шундай катта давра торлик қилиб қолди.

Одамлар фонусларини кўтариб, ўринларидан туриб кетди:

— Ай-ай, ўртага бориб олишинглар, ўртага!

Улар бир-бирини тинмай таъқиб этиб, ўртага қараб юрди. Абрай полвон Тиловбердининг оёқларига ҳадиксираб қараб қўйди. Тиловберди полвон эса унинг кўзларига тик боқиб, пайт пойлади. Аммо отасининг санъатини ишлатишга юраги дов бермади. Сабаб? Чунки, ҳар полвоннинг ўз ўнги бўлади. Шу ўнгига келганда ғанимини осонгина ерга уради. Отасининг ўнги — яғрини, боласининг ўнги — уччоси.

Қийин, оталар санъатини ишлатиш қийин..

Бўри полвон зўр армон, афсус-надоматлар билан бош ирғаб тиззасига урди: эҳ, йигитлик йиллар!

Тиловберди полвон янада шиддат билан ҳамлага ўтди. Оёқларини кериб ташлаб, қулочини кенг ёзиб, айқириб кела берди:

— Ҳаҳ-аҳ-ҳаҳ!

Абрай полвон орқага тисарилла бошлади.

Тиловберди полвон ғолибона юришда да-
вом этди. Кўзлар яна бир-бирини таъқиб эта
берди. Тиловберди ўнг оёғини олдинга ла-
панглатиб ташлаяпти. Баъзан эса ҳаддан таш-
қари олдинга ташлаб юбориб гавдаси орқада
қолади. Абрай полвон буни сезди! Унинг оёғи-
га атай қарамай, кўзларига тик боқиб бора
берди. Бутун диққат-эътибори эса оёқда. Ку-
таётган вазият яқинлашиб келаётгани сари
кўзлари янада бесаранжом, бежо боқди.

Хўжасоатликлар унинг ниятини пайқама-
ган бўлсалар-да, Тиловбердининг бепарволи-
ги оқибатида рўй бераётган нозик вазиятни
сезиб қолди. Аммо Тиловбердини огоҳ қилиш-
га журъат этмадилар. Эҳтимол, кўзлари тик
боқаётган Абрай полвон бу вазиятни пайқа-
маётгандир? Бордию овоз берсалар Тиловбер-
дини чалғитган бўлмайдиларми?

Хўжасоатликлар худди шу ташвишда миқ
этмай ўтирибди. Жумладан, Бўри полвон
ҳам.

Шўрчиликлар-чи? Шўрчиликлар ҳам бу
вазиятни аллақачон пайқаган, бироқ улар
ҳам ташвишда: айтиб қўйсалар, Тиловберди
оёғини тортиб олмайдами? Унда қопқонга
илинаётган ўлжани ҳуркитиб юборган бўла-
дилар-ку?

Қалтис вазият!

Давра нафасини ичига ютган, теварак сув
сепгандай жимжит. Фақат Тиловберди полвон
билан Абрай полвоннинг нафас олиши эши-
тилади.

Полвонлар бир-бирини руҳан арбаяпти.

Давра четида чордана қурган Бўри полвон
серрайиб қолди, ўзини, жамики оламини унут-
ди. Фавқулодда сесканиб, ён-верига алангла-

ди. Сомон орасида қорайиб кўринаётган гилосдай тошни олди. Уни гоҳ ўнг, гоҳ чап кафтига олиб ўйнади. Мисоли олма ўйнаётгандай. Сўнг, худди ёнгоқ чақаётгандай кафтида бир сиқди-да, ўзидан олисга отиб юборди. Қўйнидаги тасбеҳини олиб, қироат билан ағдара берди.

Шиқ!

Ичида калима қайтариб, ўнг кафтини юзларига тортди. Боши чапга хиёл қийшайди. Ўғлининг лапанглаётган оёғидан кўз узмади: «Улим, оёғингни ол!»

Шиқ!

Уни зўр ҳадик босиб, қадди тобора чўкиб бора берди. Томоғини қирди. Овозини ёлғиз ўзи эшитди. Оғзи анграйганнамо очилди. «Улим, сенга айтаман!»

Шиқ!

Йўқ, зафарли юришларга ўрганган отасининг ўғли оёғини олмади! Аксинча, хуруж қилиб бора берди!

Шиқ!

Отасининг ўғли, оёғингни ол! Ол! Эээ...

Шиқ!

Абрай полвон Тиловбердининг кўзларига тик боқиб, унинг олға ташлаган оёғига ерга теккунча зарб билан қоқиб юборди:

— Хап-а-а-а!

Ҳайқириқ ниҳоясига етмасданоқ Тиловберди полвон икки яғрини билан ерга гупиллаб тушди.

Ота ўғли дангал йиқилди! Шундай зарб билан йиқилдики, зарбидан сапчиб туриб кетди.

Абрай полвон қўлларини осмонга чўзганча ирғишлаб, даврани айланиб чопди. Шўр-

чиликлар ўрнидан туриб, бировлари телпагини осмонга отди, бировлари қучоқлашиб кетди.

Абрай полвон баковул олдига чўккалади. Баковул унинг елкасига тўн ёпиб:

— Ҳўкизни тўйхонадан оласиз,—деди.

Абрай полвон тўнни баланд кўтарганича даврани яна бир айланиб чошиб чиқиб кетди.

Шиқ!

Бўри полвоннинг қўлидаги тасбеҳ ерга тушди. Кўзлари юмилиб, боши орқага хиёл чалқайди. Яна ўзини ўнглаб олди. Мунғайиб, Насим полвонга қаради. Насим полвон илжаяр, у тантана қилар эди!

Бўри полвон бошини хам қилиб, ерда кулча бўлиб ётган тасбеҳига тикилди. Уни олиб, авайлаб турди-да, даврадан чиқиб кетди. Давра сиртида кийинаётган ўглининг овозини эшитди. Ўгли йиғлаб гапирар эди:

— Мен йиқитганда фирром деди, мана оқибати! Отамиз ниятига етди! Отамиз бор экан, бизга ғанимнинг кераги йўқ!

Бўри полвон тўхтаб, нимадир демоқчи бўлди. Бироқ, сўзлашга мадори етмади. Оҳиста одимлаб қоронғиликка кириб кетди. Дуч келган ғўзапоя уюмига чиқди. «Қоронғи қандай яхши, одамлар кўрмайди». Чўнқайиб ўтирди. Ёнбошлаб, салласини орқага сурди. Титраётган бармоқлари тасбеҳ доналарини суръат билан санади: шиқ, шиқ, шиқ...

Овозлар:

— Даврага дуо берсаям бўлар эди, полвон бова қаёққа кетди-а?

— Чақиринглар, шу яқинда бўлса овоз беради!

— Бўри полвон ҳо-о-о!

— Уйига кетди шекилли.

— Унда сиз дуо беринг, ранс бова!

— Йўғ-э, чоллар бор-ку. Қани, Мирза бо-
ва, дуо беринг!

— Илоҳи оми-и-и-ин, юртимиз ҳамиша
тинч, обод бўлсин, полвонларимизнинг белига
қувват берсин, сочилган ризқимизни териб
еб, янаги давраларгача ўйнаб-кулиб юрайлик,
оллоҳу акбар!

— Оллоҳу акба-а-ар!

Одамлар фонуслари пилигини кўтариб, уй-
ларига йўл олди. Ҳовлиларда итлар ҳурди.
Чироқлар уч марта ўчиб ёнди: чироқчи тўй
хизматчиларини огоҳлантирди. Биров чўғни
тепкилаб ўчирди. Хизматчилар кетди.

Ой шом еди.

У, кампири алағда бўлишини эслаб, ўрни-
дан қўзғалди. Тимирскиланиб, пастга тушди.
Чироқлар остида бир одам ҳамон ўтирибди.
Танимади. Кўзлари ёруғда қамашди. Кафти-
ни пешонасига соябон қилиб, ўтирган одам-
га қаради: Насим полвон қаппайган тугунга
чўнқайиб ўтирибди. Ҳамроҳлари даврада
айирган молларини олиш учун тўйхонага кир-
ган бўлса керак. Насим полвоннинг юзларида
ғолиблик кайфияти. У рўпарасида пайдо
бўлган шарпани сизди шекилли, қўлларини
олдинга чўзиб, бармоқларини қимирлат-
ди:

— Абрай, келдиларингми?

Бўри полвон унинг бармоқларига тикилиб,
кўнгли юмшаб кетди. Руҳиятида илиқлик,
раҳмдиллик уйғонди. Насим полвонни бағри-
га босгиси, унинг соқолларига пешонасини
суйкагиси келди. Бир қадам босиб тўхтади.
«Йўқ, асло, асло! Мен Бўри полвон бўп ту-

ғилган эдим, дунёдан Бўри полвон бўп ўтаман!»

Йўлига бурилиб, нимқоронғиликка етганда тўхтади. Қайтиб келди.

«Айтгандай, Насим ошна... Бизнинг Момоқиз омонми? Тани жони соғ, ўйнаб-кулиб юрибдими? Вақти хушми? Уям қаридими? Ошна, мен Момоқизнинг қариганига ишонмайман. Хаёлимда Момоқиз ҳалиям ўша Ҳолвачининг қирларида юргандагидай...

Насим ошна, мабодо сен унинг кўнглини оғритмадингми? Хўрламадингми? Абрайдан бошқаям фарзандларинг борми? Бўлса нечов? Мендан сўрасанг, ошна, яратганнинг ўзига шукур, Тиловбердининг онаси билан тотув яшайпмиз. Қиздан қизим, ўғилдан ўғлим бор. Қизларимдан невараларим кўп. Қизларимнинг ота деганини эшитиб бир суюнсам, невараларимнинг бобо деганини эшитиб икки суюнман. Ҳадемай Тиловбердининг бошиниям икита қиламан. Тангрига минг қатла шукур, бировдан кам жойим йўқ.

Умрим халққа хизмат қилиб ўтяпти. Иигирма йилдан ошнқ раис бўлдим. Бир колхозда шунча йил узлуксиз раис бўлиш айтишга осон.

Ошна, даврани қандай бошқарган бўлсам, колхозниям шундай бошқардим!

Район катталарининг бари ишимдан миннатдор эди. Йўлдош Охунбобоевнинг ўзи келиб кўкрагимга медаль таққан. Елкамга қоқиб, раҳмат, фирқа полвон, раҳмат, деган. Охунбобоев ҳамма фирқанинг ҳам елкасига қоқа бермаган, ҳа! Ишонмасанг Қобил шўродан сўра. Лекин... Насим ошна, бир гап айтсам бировга айтмайсанми? Ошна, Момоқиз ҳамон

кўз олдимдан нари кетмайди. Одамнинг пок, сўнмас тўйғулари кўп, бари ўз йўлига экан. Аммо биринчи кўнгил... Насим ошна, мен биринчи кўнгилдан кўра иффатли, сўнмасини кўрмадим!

Тиловбердининг онасигаям кўнглим кетиб уйланганман. У Момоқиздан ҳам хушрўй. Ошна, уям Момоқизнинг олдидан ўта берсин! Насим ошна, мен Момоқиздан улугини кўрмадим!

Ҳар эр кўнгилнинг қиз кўнгилга айтажак гаплари бўлади. Кўнглида шу гапи бўлмаган йигит — йигит эмасдир. Шу гапни қайсидир йигитдан интизор бўлиб кутмаган қиз ҳам — қиз эмасдир. Дунёга келдим, деб юрмасинлар! Биров бу гапни бир сўз билан айтади, биров кўп сўз билан. Яна биров айтолмай қолади. Насим ошна, мен ўз гапимни Момоқизга айтолмай қолдим. Аммо мен ўз умримдан шукур қиламан, ошна. Ўзимга ўзим айтаман: Бўри полвон, сен йигит бўлиб эдинг, ана, биринчи кўнглинг бор, дейман.

Насим ошна, Момоқиз ҳалиям кўнглимнинг туб-тубида яшайди. Уни биров ҳам, ҳатто Тиловбердининг онасиям билмайди. Мен Момоқизни уйқуларимда кўраман. У жилмайиб қараб туради. Кўзларимни очсам—уй зимистон, ёнимда Тиловбердининг онаси ётган бўлади. Ай онаси, Момоқиз келди — мен уни кўрдим, дегим келади. Демайман... Азонгача уйқум келмай, Момоқизни ўйлаб ётаман. Яна келар деган умидда кўзларимни юмиб кутаман. Йўқ, у келмайди...

Саҳармардондан тўриқни миниб, ўзимизнинг қирларга йўл оламан. Ҳайрон дарадан от соламан!

Бизнинг ғаллазорлар йўқ — эндиги Ҳайрон дара бошдан-оёқ пахтазор. Сув тараётган сувчилар йўл бўлсин, дейди. Мен, шундай, тўриқни совутиб юрибман, дейман. Мен тўриқниямас, ўзимни совутиб юрганимни сувчилар билмайди.

Ҳолвачига от қўйиб чиқаман! Теваракка аланглайман. Уша ўзимизнинг қирлар... Уккагар қирлар ҳалиям юксак! Товва тошлар ёналарда йиқилай-йиқилай дея омонат турибди. Улар кичрайиб қолгандай. Ё, отдалигим учун шундай кўриняптими, билмайман. Чиғаналар йўқ — унда-бунда комбайнлар тўхтаб турибди. Тўрғайлар сераклаб қолибди. Жониворлар техникани хуш кўрмайди.

Уша-ўша... фақат Момоқиз йўқ!

Тўриқ ердаги хасларга узалади. Жилловни қўйиб юбораман. Саллам оғирлик қилаётгандай бўлади — орқага суриб қўяман. Қўлимнинг юзи билан пешонамни артаман. Пешонам хўл, тафтли! Оғир хўрсинаман. Елкаларим бир хурпайиб тушади. Қамчили қўлимни чап сонимга қўяман. Олис-олисларга қарайман. Наҳорнинг мулойим шамоли соқолимни силайди. Олислар кўзимни толдиради. Бошимни қуйи эгиб, эгар қошига термилиб қоламан. Эгарнинг қошиям олислаб боради. Оппок туманда чайқалиб-чайқалиб, бора-бора кўринмай кетади. Туман суюқ... Ҳайрон бўлиб бармоқларим билан пайпаслайман. Йўқ, эгарнинг қоши жойида турган бўлади. Киприк қоқаман. Бор эс-ҳушим, кўнглим бир қалқиб тушади. Оғир бир тош гурсиллаб юмалайди. Кейин эгар қошини, қўлимни, ундаги томчиларни кўраман. Кўнглимдаги оғир тош шу томчилар билан оқиб тушади. Енгил тортаман. Қамчили

қўлим томчиларни артади. Аммо фойдасиз — хиёл ўтмай бу қўлимгаям томади. Томоғимга нимадир тиқилади. Ютинайин дейман — бўлмайди, бўлмайди! Бўри полвондай одамнинг ютинишга дармони йўқ!

Тўриқ ҳадик олади, жимийиб, бўйнини гажак қилади. Тўриқнинг бўйнига суянаман. Бармоқларим билан ёлларини тарайман. Бўйнини қучоқлаб, ёлларига юзимни суйкайман. Ай!..

Шунда... шунда, олис-олислардан бир қўшиқ эшитилади. Сергак тортиб, қаддимни ростлайман. Қўшиқ тобора яқинлашиб кела беради. Бора-бора қирни тутади. Қўшиқ қўйнида қоламан. Кўнглим қўшиққа тўлади. Лиммо-лим! Яйраб кетаман. Олисларга термилиб, куламан... Кўнглим томчилашини қўймайди, мен — кулишимни!

Ошна, мен ўзимизнинг қўшиқни эшитаман, ўзимизнинг! Уни Момоқиз айтади, Момоқиз! Қизлар жўр бўлади!

Насим ошна, мен ана шунда Момоқизни кўраман!

У ўроқ ўриб-ўриб... рўмолининг учи кўксига тушиб-тушиб... Уни яна елкасига ташлаб-ташлаб... менга киё боқиб-боқиб... Зулфини тоблаб-тоблаб... Ҳам иболи, ҳам гинали кулиб-кулиб... қўшиқ айтади!»

Бўри полвоннинг кўнгли тўлиб, ёноқларидан маржон-маржон ёш оқди. Қалби тўридан нималардир ўксиб-ўксиб кела берди. Лабларини маҳкам юмди. Ўксик зарбидан елкалари силкина берди.

«Насим ошна, менинг сендан ўзгаям ошнalarим кўп. Бари тирикчилик юзасидан. Сендан угина, мендан бугина қабилида. Болалик-

дан билла ўсган ошнага келмас экан. Ошна, тўйларимда, бетоб бўлиб қолганларимда сени ёдга олдим. Айниқса бурноғи йили сени кўп қўмсадим. Чунки, ана кетдим, мана кетдим бўлиб қолдим-да. Ҳамма, ҳатто ғанимларим ҳам келиб, кўнгил сўраб кетди. Сен келмадинг. Келганинг билан ҳалак бўлардинг: бари бир гап қўшмас эдим. Насим ошна, кўзимга кўри-ниб, ярамни янгиладдинг. Уёғи етмагандай, мана, ўғлимниям йиқитдинг.

Сен кўрмаяпсан, ой ботиб, юлдузлар бирин-кетин сўниб боряпти. Ошна, мен шу сўнган юлдузларга ўхшаб қолдим... Йўқ, ошна, юлдузлар ёнади! Давраларимиз давом этади. Уларнинг адоғи йўқ.

Қаерда давра бўлса, изингдан сурганим-сурган. Тиловбердини ўғлинг билан уч довур-гача олиштираман. Борди-ю, учовидан ўғлинг йиқитса, учдан сўғин пуч... Унда, невараларим бор. Яхшилаб эшитиб ол, насиб бўлса неварамни неваранг билан олиштираман. Ишончим комилки, улар ҳам тоғасининг, ҳам бобосининг орини олади! Невараларим давраларда «Ё бобомнинг пири!» дея ҳайқириб-ҳайқириб олиша беради. Юлдузим мангу ёнади!

Тўйхона эшиги тарафдан овозлар эшитилди. Бўри полвон йўлига бурилди: «Хўш де, Насим ошна, хўш де...»

На узбекском языке

Тагай Мурад

(Мингнароров Тагай)

ЗВЕЗДЫ СИЯЮТ ВЕЧНО

Повесть

Редактор **Н. Фозилов**
Рассом **Б. Хайбуллин**
Расмлар редактори **А. Кива**
Техн. редактор **У. Ким**
Корректор **М. Қудратова**
ИБ № 874

Босмахонага берилди 23. 11 79 Босишга рухсат этилди
5. 05. 80 Р 09022 Формати 70x90|32. Босмахона қоғози № 1.
Адабий гарнитура. Юқори босма. Шартли босма л. 3.36.
Нашр л. 3.3. Тиражи 15000. Заказ № 217.
Бахоси 20 т.
Ғафур Ғулум номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Тош-
кент, 700129

Ўзбекистон ССР Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси
ишлари Давлат комитетининг Бекобод шаҳар босмахонаси.
Бекобод, 1980 й.